

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

1. lékařská fakulta

Studijní program: Specializace ve zdravotnictví

Studijní obor: Adiktologie

Iva Antošová

Jak může ovlivnit komunikace v rodině výskyt užívání alkoholu u dětí a mladistvých

How can family communication affect prevalence of using alcohol among children
and adolescents

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: PhDr. Lenka Čablová

Praha, 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval/a samostatně a že jsem řádně uvedl/a a citoval/a všechny použité prameny a literaturu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi systému univerzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly a podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze dne.....

Antošová Iva

Podpis.....

Identifikační záznam:

ANTOŠOVÁ, Iva. Jak může ovlivnit komunikace v rodině výskyt užívání alkoholu u dětí a mladistvých [How can family communication affect prevalence of using alcohol among children and adolescents]. Praha, 2014. 50 s., 1., příl. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Adiktologie 1. LF UK 2014. Vedoucí závěrečné práce: PhDr. Lenka Čablová.

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Lence Čablové za vstřícnost, cenné rady, věcné připomínky a odborné vedení při zpracování této práce. Mé poděkování patří rovněž mé sestře Bc. Lence Antošové za trpělivost a za pomoc při gramatické kontrole práce.

Obsah:

Abstrakt.....	5
Abstract.....	6
Úvod.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Komunikace	8
1.1. Vymezení pojmu komunikace	8
1.2. Typy komunikace	9
2. Komunikace v rodině.....	11
2.1. Komunikační vzorce.....	13
2.2. Výchova je komunikace	15
2.2.1. Komunikace s dětmi	15
2.2.2. Komunikace s mladistvými	16
3. Faktory ovlivňující užívání alkoholu u dětí a mladistvých.....	18
3.1. Rizikové a protektivní faktory v rodině ovlivňující užívání alkoholu u dětí a mladistvých.....	19
3.2. Komunikace jako rizikový či protektivní faktor v rodině	19
4. Užívání alkoholu u dětí a mladistvých	22
4.1. Prevalence užívání alkoholu u dětí a mladistvých.....	22
4.2. Prevalence užívání alkoholu u dětí a mladistvých v rodině	24
5. Vzorce užívání alkoholu u dětí a mladistvých.....	26
5.1. Rizikové a protektivní faktory spojené se vzorci užívání alkoholu.....	27
PRAKTICKÁ ČÁST	29
6. Cíl a formulace výzkumných otázek	29
7. Popis metodologického rámce a strategie výběru.....	30
8. Výzkumný soubor.....	31
9. Výsledky	33
10. Diskuse.....	37
Závěr	42
Seznam použité literatury	44
Přílohy	50

Abstrakt

Užívání alkoholu u dětí a mladistvých je v posledních letech oprávněně chápáno jako závažný a stupňující se problém celé společnosti. Děti začínají konzumovat alkohol v čím dál nižším věku. S postupem začínají alkohol užívat pravidelně, až dochází ke konzumaci nadměrných dávek alkoholu. Tato práce se zabývá tématem, jak může komunikace v rodině ovlivnit výskyt užívání alkoholu u dětí a mladistvých. V teoretické práci je definován termín komunikace. Přes konkrétní typy komunikace, komunikační vzorce až k samotné komunikaci v rodině. Přehledně jsou uvedeny rizikové a protektivní faktory ovlivňující užívání alkoholu u dětí a mladistvých. Dále faktory predikující užívání alkoholu u dětí a mladistvých na úrovni rodinného systému, včetně přiblížení faktoru komunikace v rodině. Druhá část teorie obsahuje kapitolu prevalence, prevence a mapuje vzorce užívání alkoholu u dětí a mladistvých a možnou souvislost s faktorem komunikace. Hlavním cílem této práce je poskytnout systematický přehled výsledků studií publikovaných v letech 2000 – 2014, které se zabývají souvislostí mezi faktorem komunikace v rodině a vzniku užívání alkoholu u dětí a mladistvých. Praktická část tedy mapuje výsledky sedmnácti zahraničních studií, které splnily zadaná výběrová kritéria a byly podrobeny další analýze. Výsledky ukazují, že komunikace v rodině může významně predikovat vznik užívání alkoholu u dětí a mladistvých. Záleží především na její pravidelnosti, otevřenosti, zaměření a obsahu. Komunikace může být také faktorem rizikovým, pokud je nedostatečná a nebo je její obsah nesprávně zaměřený. Závěrem se potvrzuje fakt, že jenom cílená specifická alko-komunikace s dětmi není efektivní způsob, jak změnit chování u adolescentů v užívání alkoholu, ale je nejlepší ji kombinovat s přiměřenými pravidly, kontrolou a celkovým pozitivním rodinným prostředím.

Klíčová slova: komunikace, rodina, užívání alkoholu, děti a mladistvých

Abstract

Alcohol use among children and adolescents has recently been understood as a serious and escalating problem throughout the whole society. Children begin to consume alcohol from an increasingly earlier age. They gradually start to use alcohol regularly, which leads to consumption of excessive use of alcohol. The theme of this thesis is how a family communication can affect the incidence of alcohol use among children and adolescents. The theoretical part of the thesis defines the term communication, from specific types of communication, communication patterns to the family communication itself. It gives a summary of risk and protective factors influencing alcohol use among children and adolescents as well as of factors predicting alcohol use among children and adolescents at the level of the family system, including specification of the family communication factor. The second part of the theory contains a chapter of prevalence and prevention and it maps patterns of alcohol use among children and adolescents as well as possible association with the communication factor. The main target of this thesis is to provide a systematic review of the results of studies published in 2000 - 2014, which follow up the connection between the family communication factor and development of alcohol use among children and adolescents. The practical part describes the results of seventeen foreign studies that fulfilled the specific selection criteria and were subjected to a further analysis. The results show that the family communication can significantly predict the emergence of alcohol use among children and adolescents. It depends especially on its regularity, openness, focus and content. Communication can also be a risk factor if communication is insufficient or if its content is not focused on the right thing. The final part of the work proves the fact that not only a targeted specific communication with children on the topic of alcohol is an effective way to change behaviour of adolescents related to alcohol use, but that the best way is to combine it with appropriate rules, control and overall positive family environment.

Key words: communication, family, alcohol use, children, adolescents

Úvod

Alkohol patří během posledních let opakovaně každý rok mezi nejužívanější návykovou látku u dětí a mladistvých (ESPAD, 2011; HBSC, 2010; Monitoring The Future, 2013). Česká Republika patří mezi země s nejvyšší celoživotní prevalencí užívání alkoholu u 16ctiletých (ESPAD, 2011).

Je zarážející, že i přes prokázané škodlivé účinky alkoholu, je to droga legální a v hodně zemích stále lehko dostupná.

S alkoholem se děti poprvé setkávají od malička, ať už je to v rodině, v televizi či v jiných mediálních kampaních. Alkohol je zkrátka všude kolem nás. Vytvořit dětem takové zázemí, které by je před škodlivým zneužíváním alkoholu chránilo, by mělo být jednou z priorit každého rodiče.

Děti obvykle začínají experimentovat s alkoholem ve středním a starším školním věku (ESPAD, 2011; HBSC, 2010; Monitoring The Future, 2013). Postupně, s tím jak rostou, začínají pít pravidelně a osvojují si rizikové vzorce užívání, které pro ně mohou být obzvláště v pozdějším věku (Cable & Sacker, 2008, Faden, 2006, Dunn & Goldman, 1998, Kalman et al., 2012).

Vzhledem k závažnosti této problematiky se spousta studií začala zabývat faktory, které mohou predikovat vznik užívání alkoholu a snižovat rizikové chování týkající se užívání alkoholu. Těchto faktorů je mnoho od rodiny, vrstevníků, osobnosti jedince, sociokulturního prostředí až po genetické predispozice (Orosová et al. 2007). Obecně se rozdělují na rizikové faktory (mohou podpořit vznik užívání alkoholu) a protektivní faktory (mohou chránit jedince před užíváním alkoholu). Za jedny z nejdůležitějších faktorů jsou považovány faktory na úrovni rodiny. Mezi nejčastější rizikové a protektivní faktory v rodině, měřené v současných studiích, patří rodičovský výchovný styl, komunikace v rodině, rodinná struktura, rodičovská kontrola a dodržování pravidel a emoční vazba (Čablová & Miovský, 2013). Tato práce se zabývá převážně faktorem komunikace v rodině ve vztahu k užívání alkoholu u dětí a mladistvých.

Cílem práce není obsáhnout kompletní problematiku faktoru komunikace v rodině, ale sestavit přehled nejnovějších výsledků studií zabývajících se touto problematikou. Zjistit, jak ovlivňuje komunikace v rodině výskyt užívání alkoholu u dětí a mladistvých, a přispět novými poznatky, které mohou být základem pro další výzkumy či mohou vytvořit základ pro vznik preventivních opatření v této oblasti.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Komunikace

1.1. Vymezení pojmu komunikace

Pokud se má následující část zabývat komunikací, je třeba si hned na začátku tento pojem vymežit. Se slovem komunikace se v českém jazyce nejčastěji setkáváme v oblasti sociologie a dopravy. Pokud však zapátráme hlouběji ve slovnících, zjistíme, že se význam slova komunikace liší podle vědy, v níž se užívá.

Podle etymologického slovníku pochází slovo komunikace z latinského *communicatio* 'sdělení, sdílení', od *comunicare* 'sdílet, svěřovat, stýkat se' a *od communis* 'společný, obecný'. Posléze byl význam rozšířen na různé spojení např. dopravní komunikace (Rejzek, 2012).

Jandourek (2007) ve svém sociologickém slovníku vymezuje komunikaci všeobecně jako proces předávání informací. Dále uvádí 3 významy komunikace:

a) Přenos informací mezi lidmi (nebo dynamickými systémy a subsystémy), při kterém je sdělení předáváno od adresanta k adresátovi (mezi „odesilatelem“ a příjemcem).

b) V obecné *systemové teorii* informační propojení systémů, takže výstupy jednoho systému jsou zároveň vstupy druhého systému.

c) Sociální operace sestávající z informace, sdělení a pochopení. Komunikace znamená nejen přenos informace, ale také výměnu emocionálního obsahu např. pomocí neverbálních náznaků. Teprve znalost tohoto obsahu umožňuje pochopení vlastního smyslu informace. Bez komunikace by *sociální interakce* nebyly možné.

Z pohledu filozofie má komunikace hned několik významů. V obecném smyslu je to přenos informací mezi dvěma subjekty. V užším pojetí se její význam liší z pohledu a filozofického zaměření jednotlivých autorů např. pro Karla Jasperse pojem komunikace označuje způsob, jímž se JÁ, původně osamělé, v kontaktu s druhým otevírá, a tím realizuje, přičemž nemusí jít nutně o komunikace řečovou. Komunikace se tak stává universální podmínkou lidského bytí. Naproti tomu Sigmund Freud řekl, že celé chování

je komunikativní, nejen řeč: „*I když ústa pacienta mlčí, jeho prsty mluví.*“ (Blecha et al., 2002, s. 217).

1.2. Typy komunikace

Lidskou komunikaci lze v rámci psychologie a sociologie rozdělit do několika typů. Danielová a Čihounková (2011, s. 90) na základě sociálních souvislostí komunikace vyčleňují její specifické typy:

- interpersonální (komunikace v meziosobních vztazích),
- intrapersonální (komunikace jedince se sebou samým; vnitřní řeč),
- skupinová (komunikace více než dvou účastníků).

DeVito (2001) uvádí ještě čtvrtý typ komunikace:

- veřejná komunikace

V jednotlivých typech komunikace dochází k různým sociálním interakcím. Při interpersonální komunikaci dochází k výměně informací mezi lidmi, proto je taky tato komunikace označována jako mezilidská. V intrapersonální komunikaci komunikuje jedinec sám se sebou. V rámci skupinové komunikace (např. rodina, pracovní tým apod.) dochází ke vzájemnému působení mezi jednotlivými členy této skupiny. Mezi hlavní cíle této komunikace patří: vzájemné sdílení informací, řešení problémů a vzájemná pomoc. Veřejná komunikace má za úkol oslovit, informovat, přesvědčovat, upozornit, popř. pobavit větší počet lidí (Konečná, 2009).

Danielová & Čihounková (2011, s. 90) dále dělí komunikaci podle míry uvědomění na záměrnou a nezáměrnou, podle charakteru užívaných prostředků na verbální a neverbální. Při verbální komunikaci je řeč mluvená i psaná jako hlavní nástroj komunikace. Mluvená řeč je ovlivňována paralingvistickými znaky (hlasitost, srozumitelnost, rychlost řeči, kadence a melodie, rytmus řeči a pauzy), které mohou změnit význam celé verbální komunikace (Danielová & Čihounková, 2011).

DeVito (2001) popisuje verbální systém jako slovní signály přenášené vzduchem a přijímané sluchem. Naproti tomu o neverbálním systému říká, že představuje veškeré ostatní prostředky, kterými může člověk sdělit nějaký význam.

Mezi nejčastější projevy neverbální komunikace patří: mimika (nauka o výrazech obličeje), jejíž nejvýraznější částí jsou oči; posturologie (nauka o postojích, polohách těla); kinetika (nauka o pohybech); optika (kontakt hmatem) a proxemika (nauka o vzdálenostech). V neverbální komunikaci je rozdíl, že probíhá na nevědomé úrovni a může být mnohdy mnohonásobně účinnější než komunikace verbální (Danielová & Čihounková, 2011). Avšak oba dva typy komunikace (verbální i neverbální) spolu jdou ruku v ruce a navzájem se ovlivňují a doplňují.

2. Komunikace v rodině

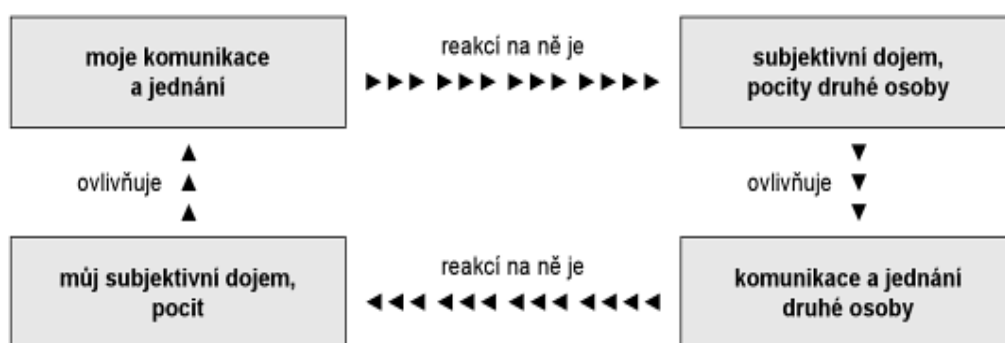
„Rodina je prostředím, kde si lidé nutně k sobě musejí vytvářet vztahy a nutně musejí komunikovat. Všechno, co říkají a dělají, dostává komunikační význam. I absence akce je akcí“ (Matoušek, 1993, s. 66).

Člověk se už od narození vyskytuje mezi lidmi, kteří ho ovlivňují různými způsoby. Na jejich společnosti je doslova závislý. Nejen z důvodu přežití (potřeba potravy, tepla, bezpečí), ale také z důvodu kontaktu. Lidé jsou společenskými tvory a jejich důležitou potřebou je vytváření vztahů. Potřeba vytváření vztahů se dá jinými slovy říct sociální interakce. Matoušek (1993) o rodině říká, že je to systém interakcí. Jednotliví členové rodiny se navzájem vědomě i nevědomě ovlivňují a tím dochází k utváření vztahů. Prostřednictvím sociálních interakcí je umožněn proces socializace člověka, nebo-li vrůstání jedince do prostředí, společnosti, jež má v podstatě charakter sociálního učení (Vališová, 1998). Helus (2007, s. 135) dělí proces socializace následovně:

- *Primární socializace* – probíhá v rodině, realizuje se v ní první kontakt se společností a kulturou. Rodina tím, jak s dítětem jedná, jaké k němu zaujímá postoje, jakou vytváří oporu pro jeho vývoj, jakou citovostí je zahrnuje, mu zprostředkovává zvládnutí základních vzorců sociokulturního chování a myšlení. A díky nim dítě rozvíjí své vztahy k sobě samému, druhým lidem, širšímu sociálnímu okolí, k věcem a úkolům.
- *Sekundární socializace* – následuje po primární. Významnou úlohu v ní sehrává škola. Do této socializace se však promítají jak pozitivní, tak negativní efekty rodinného působení, oboje s dalekosáhlými důsledky. Platí to také pro vytváření předpokladů pro úspěšnou edukaci, jmenovitě pro školní vzdělávací úspěšnost.

Se sociálními interakcemi souvisí také velmi důležitý pojem sociální percepce (vnímání), ke které dochází v důsledku sociálních interakcí. Sociální percepce představuje složitou problematiku vnímání a poznávání světa kolem nás a je tedy odrazem postupného utváření vztahu každého z nás k okolnímu prostředí. Zahrnuje nejen vidění druhého, ale i vidění sebe sama. V tomto procesu získáváme řadu zkušeností a uplatňujeme proces sociálního učení (Vališová, 1998, s. 46).

Obrázek č. 1 Model sociální interakce. (Vališová, 2011, s. 226)

Čáp & Mareš (2001, s. 55) charakterizují sociální učení jako soubor forem učení, ve kterých si jedinec ve styku s druhými lidmi osvojuje předpoklady pro život ve společnosti. Učí se společné činnosti, sociální interakci a komunikaci, přejímá sociální role.

Přejímání sociálních rolí je podmínkou při vytváření sociálních vztahů. Rodina i společnost klade požadavky na jedince, aby převzal určitou sociální roli a osvojil si tak i její způsoby chování, komunikace, vztahů a dodržování pravidel. V rodině může jedinec (dítě) převzít roli odpovědného člena, přijmout odpovědnost a pomáhat tak dospělým i mladším sourozencům. Na druhou stranu může převzít roli nemocného, mazlíčka, člena bez povinností, bez práce (Čáp, 1996). Sociální role jsou pro zdravý vývoj (socializaci) dítěte důležitou úlohou v životě. Podle sociální role, kterou dítě zaujme, jsou na něj kladeny jednotlivé požadavky a povinnosti s rolí spojené. Pokud si dítě osvojí určitou odpovědnou sociální roli a nebude zvládat povinnosti a požadavky s ní spojené, může docházet k frustraci dítěte. To samé v opačném případě. V případě, že si dítě osvojí neodpovědnou sociální roli a zůstane v ní delší dobu, jeho osobnost se nebude vyvíjet nebo jen velmi slabě (Čáp, 1996). Za celý život jedinec (dítě) zažije několik sociálních rolí. Od role dítěte, vůdce ve skupině, ředitele společnosti až k roli otce nebo matky. A každá tato role si s sebou nese i svá vlastní pravidla, požadavky a odpovědnost, které na nás klade skupina, společnost, ale především i my sami (Čáp & Mareš, 2001).

Požadavky mohou být různého druhu (fyzická zdatnost, otužilost, síla anebo zrakové, sluchové či jiné vnímání, intelekt, sociální dovednosti, svědomitost, altruismus, vytrvalost), ale také velikosti (od menších, přes střední až vysoké, nebo dokonce nadměrně vysoké) a měly by odpovídat jedincovým předpokladům, aby zdravě rozvíjely jeho osobnost a její příslušné vlastnosti (Čáp, 1996).

Čáp (1996, s. 101) požadavky podle velikosti popisuje následovně:

- Při nedostatku požadavků nebo při nízkých požadavcích se osobnost nerozvíjí, popřípadě rozvíjí slabě.
- Při středních požadavcích (které mírně překračují současné jedincovy předpoklady) a při jejich postupném zvyšování se příznivě vyvíjejí příslušné vlastnosti osobnosti.
- Při požadavcích vysoko převyšujících současné jedincovy předpoklady, při jejich nepřipraveném zvýšení nebo při náhlém snížení jedincových předpokladů se narušuje jeho psychofyzilogický stav a činnost, popřípadě i další vývoj osobnosti.

2.1. Komunikační vzorce

Někdy může rodina komunikovat tzv. *dvojím sdělením*. Dochází zde ke konfliktu mezi verbální a neverbální komunikací (Satirová, 1994). Znamená to například, že matka řekne dítěti: „Ty teda dneska pěkně zlobíš!“ a přitom se u toho usmívá. Matka tak působí dítěti zmatek v tom, že dítě udělalo něco špatně a matka se přitom na něj směje, ale také v tom, že matka použila slovní spojení „pěkně zlobíš“ a to může v dítěti vyvolat druhý zmatek. Protože do téhle doby mělo slovo pěkné spojené s libými pocity a zážitky. Satirová (1994 s. 78) zjistila, že se dvojí sdělení vyskytuje, zvláště pak v problémových rodinách, v případě, že člověk zaujímá tyto stanoviska:

- a) Mám nízkou sebeúctu a domnívám se, že jsem špatný, protože se takový cítím.
- b) Obávám se, že se někoho dotknu.
- c) Dělán si starosti, že mi to ten druhý vrátí.
- d) Bojím se, že se náš vztah naruší.
- e) Nechci obtěžovat.
- f) Nevnímám nic než sebe a nepřikládám žádný význam druhé osobě ani interakci samé.

Ve valné většině těchto případů dochází ke dvojímu sdělení, aniž by si to osoba uvědomovala, a následkem toho může působit na dítě nebo na okolí rozporuplně (Satirová, 1994). Při takovéto komunikaci se dítě postupně dostává do konfliktu samo se s sebou. Z hlediska výchovy se následně začne ztrácet v tom, co je špatné a co dobré. Nebude moci samo určit, kdy dělá něco, za co by mohlo být pochváleno nebo naopak potrestáno.

Dalo by se z toho vyvodit, že „dvojitý sdělení“ má za následek „dvojitý efekt“ výchovy. Příklad: Maminka s úsměvem na rtech řekne dítěti, že zlobí, ať jde spát. Dítě na místo toho, aby normálně poslechlo a šlo si lehnout, vidí, že se maminka směje, tak si bude vesele dál hrát. Protože má úsměv spojený s legrací a zábavou, takže to maminka určitě myslěla jako srandu.

Satirová (1994) také popsala 4 formy nežádoucího chování, kterými lidé reagují na zátěžovou situaci:

- SMÍŘLIVEC (placater) – usmíruje, snaží se všem zavděčit a zalíbit. Je závislý na názorech druhých lidí, vždy potřebuje souhlas druhých. Na vše říká „ano“. Z jeho neverbální komunikace je cítit bezmocnost a bezcennost.
- VINIČ (blamer) – obviňuje. Jsou pro něj typická slova: „Za všechno můžeš ty. Kdyby nebylo tebe, bylo by všechno jinak.“ Chová se jako diktátor. Prikazuje druhým, co mají dělat. Svoji vlastní neúspěšnost, opuštěnost a smutek si vybíjí na slabších. Navenek působí sebevědomě a sebejistě.
- POČÍTAC (computer) – logicky argumentuje. Je pro něj charakteristické korektní srozumitelné, klidné vystupování bez náznaku citu. Působí chladně a odtažitě, přitom jeho vnitřní pocity jsou citlivé a zranitelné.
- RUŠIČ (distracter) - ruší a odbíhá od tématu. Působí chaoticky a roztěkaně. Když mluví, netýká se to tématu. Mění bezdůvodně výšku hlasu. Nedokáže se soustředit. Dříve nebo později prožívá pocity samoty a neúčelnost.

Těmto nežádoucím formám komunikace se podle Satirové (1994) učíme v raném dětství. Dítě si prochází složitým světem a zkouší různé modely komunikace. Užití kterékoli z těchto forem komunikace snižuje sebehodnocení dítěte, mladistvého a v budoucnu i dospělého. Tyto typy komunikace se upevňují naší zkušeností s autoritou v rodině a převládajícími postoji v naší společnosti: „Neotravuj; žádat věci pro sebe je sobecké“ posiluje smířlivost. „Nenech se od nikoho shazovat; nebuď zbabělec“ posiluje obviňování. „Nebuď hloupý, jsi příliš bystrý na to, abys dělal chyby“ posiluje počítání. „Nebuď tak vážný. Užijev života! Co na tom?“ posiluje rušení (Satirová, 1994, s. 88, 89). Satirová (1994) posléze uvedla alternativu k těmto nežádoucím formám komunikace a to komunikaci kongruentní. Při kongruentní komunikaci se shoduje vnější projev s vnitřním prožíváním, názory a emocemi (Čáp & Mareš, 2001). Všechny projevy

komunikace jsou v souladu. Výraz v obličeji, držení těla i výška hlasu odpovídají sdělovanému obsahu. Podle Satirové (1994) tento projev komunikace člověka osvobozuje. Z hlediska výchovy se dá říct, že kongruentní komunikace je opakem dvojího sdělení a dítěti by měla jasně vymežit, co je špatné a co je dobré.

2.2. Výchova je komunikace

Výchova je velmi složitý proces skládající se z několika dílčích prostředků a metod (Čáp & Mareš, 2001). Jeden z prostředků výchovy je komunikace. Komunikace se skládá ze dvou částí: obsahu a procesu. Obsah tvoří slova, co se říká, a proces, co se neříká (nonverbální komunikace) (Orvin, 2001). Sehráním těchto dvou částí se vytváří celistvá komunikace. A právě komunikace je jedním z hlavních nástrojů sloužící ve výchově dětí, protože prostřednictvím komunikace probíhá výchova. V každé rodině probíhá výchova odlišně, a s tím souvisí i jiný způsob komunikace.

Čáp & Mareš (2001) popisují lidskou komunikaci jako jedinečné místo pro řeč, slovní sdělování a vzájemné působení, kde právě slovní působení má velkou úlohu ve výchově. Ve výchově má hned několik funkcí: lze dávat požadavky, zpětné vazby o jejich splnění či nesplnění, též lze slovně realizovat odměny i tresty, informovat o překročení pravidel aj. Důležité role mají i ostatní stránky slovního sdělení, např. kognitivní stránka sděluje informace - věcnost, naproti tomu emoční stránka má za úkol působit na emoce a motivy dětí a mladistvých, pomocí gestikulace, intonace hlasu, mimiky či jiného emočního projevu (Čáp & Mareš, 2001). Komunikace, a tím i výchova, začíná už od malička, kdy je důležité, jak se s dětmi komunikuje, co se jim říká, a hlavně jak se jim to říká. Děti se většinou učí komunikovat skrze způsob, jakým s nimi mluví a jedná samotní rodiče. Rodiče jsou tzv. „instruktoři“ komunikace a je jen na nich, co od nich děti za léta dětství a dospívání pochytí (Říčan, 2013).

2.2.1. Komunikace s dětmi

Při komunikování s dětmi je důležité přizpůsobit komunikaci věku dítěte. Jinak se bude mluvit k dvouletému dítěti, jinak zase k devítiletému dítěti. V dnešní době se najde mnoho autorů, kteří popisují rady a techniky pro vhodnou komunikaci s dětmi a jsou vhodné se s nimi řídit je už od malička. Co a jak s dětmi ano, a na co si naopak dávat pozor. Například Říčan (2013) považuje za jednu z nejdůležitějších věcí komunikovat s dětmi tak, aby rozuměli tomu, co dospělý říká.

Říčan (2013) uvádí několik jednoduchých tipů pro zkvalitnění komunikace s dětmi, např. vždy je oslovovat jménem, dívat se jim do očí, neskákat jim do řeči, nemluvit před nimi sprostě, mluvit s nimi klidněji a pomaleji než s dospělými, správně vyslovovat, nezapomínat na intonaci hlasu, mluvit v jednoduchých větách bez cizích slov, upřednostňovat dialog namísto monologu – dávat dětem otázky a zjistit, zdali rozuměly.

Plaňava (2005) popisuje komunikační rady vedoucí k pozitivnímu růstu dítěte a k jeho správné výchově. Zdůrazňuje, aby se děti především co nejčastěji chválily, cenily a povzbuzovaly. Při kontaktu s dětmi, ať už jsou nebo nejsou naše, je důležité nezapomínat na zdvořilost a užívat slova jako děkuji, prosím, slušně pozdravit, zeptat se: „Jak se máš, máte?“. Děti jsou hodně náchylné k tomu, jak s nimi dospělí mluví. Vhodné je také poskytovat dětem čas k vyjádření souhlasu či nesouhlasu, popřípadě dát jim prostor k vyjádření názoru. Pokud se zdá, že dítě školního věku lže, není nutné na něj hned křičet. Spíše mu klidně a nenápadně naznačit, co se říká o lhaní a zjistit důvod, proč dítě lhalo. Na co je třeba dát si pozor, nikdy neříkat dětem, že jsou hloupé, špatné, nešikovné, nemotorné. Ať už dítě udělá něco špatně i opakovaně, nemělo by se nazývat hanlivými výrazy, ale jasně mu vytknout jeho konkrétní jednání bez sprostých slov, ponižování a nadávek a zachovat tak jeho respekt a důstojnost k sobě samému (Plaňava, 2005).

2.2.2. Komunikace s mladistvými

V období dospívání dochází u dítěte k velkým psychickým i fyzickým změnám. Dolní hranice dospívání se uvádí cca 11 – 12 let, horní hranice cca 20 – 22 let. Jelikož je značný rozdíl mezi dvanáctiletým „ještě dítětem, skoro dospělým“ a dvacetiletým „skoro již dospělým“, dělí se toto celé období dospívání na 2 hlavní: 1. období pubescence (zhruba od 11 do 15 let), které se dále dělí na fázi prepuberty a fázi vlastní puberty, a 2. období adolescence (zhruba od 15 do 20-22 let) (Langmeier & Krejčířová, 1998) Celkově lze období dospívání považovat za období bouřlivých změn, kdy se dítě – dospívající osamostatňuje a tzv. *vylétá z hnízda*. Začíná se zde naplňovat hlavní účel výchovy v rodině; aby se dítě separovalo a vytvořilo si vlastní identitu (Plaňava, 2005).

Dospívající si hledají vlastní cestu v novém světě. Jsou pod obrovským tlakem, který je poháněn energií uvolňující se z puberty, potřebou nezávislosti a osamostatněním se od rodiny. Rodiče – dospělí by měli umět vytvořit vhodné, důstojné prostředí pro růst dospívajících, aby pro ně byl domov stále místem bezpečí, lásky a porozumění, jako tomu bylo v době, když byly batolaty (Satirová, 1994).

Komunikace s dospívajícími je těžší než v předchozích obdobích a pro mnohé dospělé je často problém se svými dětmi (adolescenty) komunikovat. Důležité je získat si jejich důvěru, povzbuzovat je, respektovat jejich názory i rozhodnutí a hlavně umět jim naslouchat (Orvin, 2001). Naslouchání bývá ve výchově užitečnější než mluvení (Řičan, 2013, s. 54). Dospívající rovněž potřebují jasně vymezené hranice, aby věděli, kde jsou meze jejich chování, pocit uznání a lásky (Satirová, 1994). Orvin (2001) uvádí několik rad a tipů pro komunikaci s adolescenty:

- Nechat své děti, aby zahájily rozhovor – dospívající nestojí o to, aby jim někdo přikazoval, kdy mají a kdy nemají mluvit.
- Nesnažit se při rozhovoru být někým jiným než rodičem – nehrát si na jejich nejlepšího kamaráda, ale ani ne na učitele. Vždy zůstat dospělým a snažit se o vytvoření uvolněného, přátelského prostředí.
- Mluvit vždy upřímně a narovinu.
- Místo zavřených otázek (na které se odpovídá ano/ne), volit otázky otevřené, na kterých dospívající může vyjádřit svůj názor.
- Nechat dospívajícího mluvit a naslouchat mu.
- Zbytečně nekázat a odpustit si věty typu: „*To když já jsem byl v tvém věku...*“
- Nikdy nemluvit jen o jejich záporech, ale zdůraznit i klady.
- Nezesměšňovat jejich názory a myšlení.
- Uchovat tajemství a respektovat jejich důvěru.
- Zachovat dospívajícím jejich prostor – nesnažit se jim dostat příliš „*na tělo*“. Nechat jim odstup. Dospívající mají svá tajemství, která nechtějí sdílet s dospělými, a není vhodné na ně kvůli tomu tlačit.

V poslední řadě je třeba klást důraz také na komunikaci mezi samotnými partnery (rodiči). Proces dospívání jejich dítěte znamená změnu i pro ně samotné a je nutné, aby o tom spolu mluvili, např.: V momentě, kdy se dítě odvrací od rodičů a touží po svobodě, to může v partnerovi vyvolat strach a smutek. Jeden druhému si potom můžou sloužit jako opora pro sdílení těchto obav a pocitů (Orvin, 2001).

3. Faktory ovlivňující užívání alkoholu u dětí a mladistvých

Vznik užívání alkoholu u dětí a mladistvých je ovlivněn mnoha faktory. Faktory se nejobecněji dělí na rizikové (RF) a protektivní (PF). Studium těchto faktorů se pomáhají vytvářet jednotlivé preventivní programy, které hrají důležitou roli v predikci užívání alkoholu a jiných návykových látek¹ u dětí a mladistvých (National Institute on Drug Abuse, 2003). Rizikové faktory se pokládají za podmínky či okolnosti, jež mohou výrazně negativně ohrozit psychosociální zdraví jedince a zvýšit tak jeho riziko ke vzniku užívání/zneužívání alkoholu a jiných návykových látek. Oproti tomu protektivní faktory se charakterizují jako proměnné, které významně redukuje výskyt psychosociálních problémů u jedince a chrání ho tak před užíváním/zneužíváním alkoholu a jiných návykových látek (Orosová et. al., 2007). Podstatné je zmínit, že na každého jedince, ať už je to muž nebo žena, působí jednotlivé rizikové faktory odlišně. V praxi to znamená, že pokud je pro jednoho jedince faktor rizikový a predikuje u něj vznik závislosti na alkoholu, nemusí tak stejně RF ovlivnit i druhého jedince (Kubička, 2007).

Primárně se RF a PF dělí na *individuální* a *environmentální* (Čablová & Miovský, 2013). National Institute on Drug Abuse (2003) definuje RF a PF do pěti domén:

- Individuálnost jedince – RF: agresivní chování v dětství, PF: sebeovládání
- Rodina – RF: nedostatek rodičovského dohledu, PF: rodičovská kontrola
- Vrstevníci – RF: zneužívání návykových látek, PF: odborné schopnosti (vzdělání)
- Škola – RF: dostupnost drog, PF: funkční protidrogová politika
- Společnost – RF: nízký socioekonomický status (chudoba), PF: kvalitní sociální vztahy

Orosová et. al. (2007) rozděluje RF na úrovni *individuální* (např.: pohlaví, věk, osobnostní zvláštnosti) a *interpersonální* (např.: konfliktní prostředí v rodině, častá absence ve škole, vrstevníci s rizikovým chováním), dále na úroveň *rodiny* (např.: nejasné rodinné normy, alkoholismus v rodině, pozitivní postoje rodičů k užívání alkoholu), *školy* (např.: nejasný školní řád a pravidla, šikana) a *společnosti* (např.: nevhodné právní normy-reklama na alkohol, sociálně-kulturní úroveň života-tolerance k užívání alkoholu, nízký socioekonomický status).

---

¹ Návyková látka – návykovou látkou se v této práci rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky působící nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování podle § 130 č. 40/2009 Sb., trestního zákona.

3.1. Rizikové a protektivní faktory v rodině ovlivňující užívání alkoholu u dětí a mladistvých

Rodina ovlivňuje jedince už od jeho narození, a proto se mnoho výzkumných studií zabývá právě výzkumem rizikových a protektivních faktorů v rodině, které mohou významně predikovat užívání alkoholu u dětí a mladistvých (Orosova et. al., 2007; Burk et. al., 2011; National Institute on Drug Abuse 2003; Cleveland et. al., 2010; Čablová & Miovský, 2013). Mezi nejčastější RF a PF v rodině měřené v současných studiích patří rodičovský výchovný styl, komunikace v rodině, rodinná struktura, rodičovská kontrola a dodržování pravidel a emoční vazba (Čablová & Miovský, 2013). Tato práce se zabývá faktorem komunikace v rodině. Účelem této kapitoly je propojit výše uvedené poznatky s teorií komunikace jako rizikového nebo protektivního faktoru v rodině, jenž může podstatně ovlivnit prevalenci a míru frekvence užívání alkoholu u dětí a mladistvých.

3.2. Komunikace jako rizikový či protektivní faktor v rodině

Charakteristika dobrého rodinného fungování je především založena na pozitivních vztazích a efektivní komunikaci rodičů s dětmi. Komunikace představuje klíč v řešení problémů a konfrontací mezi rodiči a dětmi (Barnes and Olson, 1985, Ackard et al., 2006; in Van Der Vorst, Burk, Engels, 2010). Komunikace v rodině se stává v současné době předmětem mnoha výzkumů a zvláště preventivních programů zaměřených na specifickou komunikaci rodičů s dětmi o užívání alkoholu. Komunikace představuje speciální rizikový anebo protektivní faktor, skrze který rodiče přímou verbální cestou vyjadřují dětem své myšlenky, pravidla a obavy ohledně alkoholu (Van Der Vorst, Burk, Engels, 2010). Rodiče komunikací zásadně ovlivňují své děti ve vnímání rizikových účinků alkoholu a v očekávání z alkoholu. Mohou formulovat pravidla o užívání alkoholu a predikovat tak jeho zneužívání (Ennet et al., 2001).

Při komunikaci s dětmi se nesmí zapomenout na gender specifika. Ze strany rodičů probíhá komunikace s dívkami a chlapci odlišně. Rozdíly mohou být i v tématech ve vztahu k užívání alkoholu. U dívek rodiče často dbají na edukaci v oblasti rizikového sexuálního chování pod vlivem alkoholu, jsou v této oblasti pokládány za více zranitelné než chlapci. U chlapců se rodiče zase spíše zaměřují na komunikaci o nadměrném užívání alkoholu, protože je pro chlapce toto chování více typické než pro dívky,

respektive lze říct, že je pro chlapce více společensky tolerované i co se týká samotného užívání alkoholu (Van Der Vorst, Burk, Engels, 2010).

Není důležité dbát jen na přístup ze strany rodičů ale i ze strany dětí. Komunikace od dětí je charakteristická dle pohlaví ke každému rodiči samostatně. Dívčím se mnohdy hovoří snadněji s matkou a chlapcům zase s otcem. Jsou i témata, která chlapci mnohem raději sdělí matce než otci a naopak. V tomhle případě záleží na emoční vazbě dítěte s rodiči a vzájemných rodinných interakcí, o tom jaké panují vztahy v rodině, jestli dítě věří jednomu rodiči více než tomu druhému, a nebo jestli v rodině chybí jeden z rodičů a je tím narušená rodinná struktura (Luk et al., 2010, Kuendig & Kuntsche, 2006, Čáp & Mareš, 2001).

Jak už bylo řečeno v předchozí části práce, komunikace v rodině zásadně souvisí i s ostatními rodinnými faktory, včetně způsobu výchovy (viz. kapitola 2.2). Komunikace dodává výchově potřebnou dynamiku a tvoří svým obsahem konkrétní výchovný styl. Proto se také v minulosti způsob výchovy stal předmětem zkoumání. Čáp & Mareš (2001, s. 303) popisují termín způsob výchovy, popřípadě výchovný styl, jako vysoce složitý soubor, který vyčleňuje z výchovných procesů klíčové momenty: především emoční vztahy dospělých a dětí, jejich způsob komunikace, velikost požadavků na dítě, způsob jejich kladení a kontroly; a projevuje se také na výběru výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně.

Významným autorem v této oblasti byl psycholog Kurt Lewin, který těsně před 2. světovou válkou uskutečnil výzkum ve způsobu výchovy a popsal tři styly vedení výchovy a chování vychovatele při něm. Později, v šedesátých a sedmdesátých letech, na něj navázala Diana Baumrindová. Obnovila prakticky všechny tři styly výchovy K. Lewina, zpracovala je na rodinnou výchovu a později E. E. Maccobyová a J. A. Martin je doplnili o čtvrtý styl výchovy– (Čáp & Mareš, 2001). Pro každý výchovný styl jsou charakteristické jiné znaky (rozdílná rodinná kontrola, pravidla, emoční vztahy...), včetně odlišné komunikace (Baumrind, 1989, 1991, Maccoby & Martin 1983 in Čáp & Mareš, 2001):

- V autoritářském stylu rodiče s dětmi málo komunikují, spíše přikazují, co mají a nemají dělat. Zastávají politiku „mlč a dělej, co ti říkám.“

- Pro povolující styl nebo-li permissivní (shovívavý) je typická komunikace: „Jak chceš, ty moje princezno“, komunikace tam probíhá, ale není závislá na dodržování pravidel.
- V autoritativním (demokratickém) stylu rodiče s dětmi komunikují, dbají na přátelskou atmosféru a snaží se mít důvěru se svými dětmi
- Typické věty pro rodiče se zanedbávajícím stylem výchovy jsou: „Teď ne, nemám čas“, „Mám moc práce“, „Necháme to na jindy.“ Komunikace rodičů s dětmi je minimální.

V různých kulturách jsou jednotlivé rodičovské styly považovány stejně jako u nás za nástroj, který může a nemusí u dětí predikovat vznik závislosti na alkoholu. Pro některé země může autoritativní a shovívavý styl výchovy působit jako ochranný faktor před užíváním alkoholu, pro některé nikoliv. Vždy záleží na dalších okolnostech a vlivu ostatních faktorů (García & Gracia, 2009).

Účelem této kapitoly bylo propojit uvedené poznatky s teorií komunikace. Jak už bylo řečeno na začátku této kapitoly, komunikace je specifický faktor, jenž může sloužit jako rizikový či protektivní ve vztahu k užívání alkoholu. Z kapitoly vyplývá, že je rodinný faktor komunikace bezprostředně propojen i s ostatními rodinnými faktory, jako jsou rodičovská kontrola, rodinná pravidla, rodičovský výchovný styl, emoční vazba a rodinná struktura (Čablová & Miovský, 2013)

4. Užívání alkoholu u dětí a mladistvých

Následující kapitoly se zaměřují na aktuální prevalenci užívání alkoholu mezi dětmi a mladistvými v České republice, Evropě a USA a na prevenci, konkrétně jak lze aplikovat prevenci v rodině a na co by se měli rodiče v prevenci užívání alkoholu soustředit.

4.1. Prevalence užívání alkoholu u dětí a mladistvých

V Evropě od roku 1995 mapuje situaci užívání alkoholu u mladistvých (15-16 let) mezinárodní studie ESPAD², podle které je celoživotní prevalence užívání alkoholu u mladistvých v Evropě dlouhodobě velmi vysoká. Poslední data jsou z roku 2011, kdy proběhla 5. vlna studie. V Evropě alkohol v životě pilo téměř 87% dotázaných. Za posledních 12 měsíců to bylo celých 73% dotázaných a za posledních 30 dní 57%, tedy více než polovina respondentů. Necelá polovina 47% dotázaných se v životě alespoň jednou opilo a během 12 měsíců zažilo opilost 37%. Nadměrné užívání alkoholu = „heavy drinking“³ zažilo 39% respondentů. U prevalence dívek a chlapců nejsou výrazné změny. Celoživotní prevalenci mají chlapci vyšší o pouhé 2%. V případě prevalence za posledních 12 měsíců je to jen o 1% a konzumace během 30 dní o 5%. Opilost alespoň jednou v životě zažilo 49% chlapců a 44% dívek, za posledních 12 měsíců zažilo alespoň jednou opilost 39% chlapců a 35% dívek. Výraznější rozdíl mezi dívkami a chlapci se objevuje u nadměrné konzumace alkoholu = „heavy drinking“, u chlapců je to 43% a u dívek 35%.

Znepokojující jsou čísla u prevalence třináctiletých. Alkohol v životě užila do 13 let více než polovina dotázaných 57% a opilost do té doby zažilo 12% respondentů.

Česká republika je tradičně velmi tolerantní vůči užívání alkoholu. Podle ESPADu se řadí mezi země s vysokým výskytem konzumace alkoholu u mladistvých a nachází se tak na předních příčkách vysoké prevalence užívání. Od poloviny 90. let minulého století se situace v užívání alkoholu téměř nezměnila. V roce 2011 alkohol v životě pilo téměř 98% dotázaných, přibližně 60% lze považovat za pravidelné konzumenty alkoholu (pili alkohol více než 20krát v životě). Od roku 1995 vzrostla u chlapců konzumace piva (pivo 6krát a častěji v posledních 30 dnech) z 27% (1995) na 37% (2011) a u dívek konzumace

---

² ESPAD – Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách. Je to největší celoevropská studie zaměřená na zjištění rozsahu užívání návykových látek u dospívajících (15-16 let). Mezinárodní projekt ESPAD je realizován každé 4 roky od 1995, v roce 2011 tak proběhla již pátá vlna studie. Hlavním cílem projektu ESPAD je podat přehled o rozsahu užívání legálních a nelegálních drog mezi mládeží a porovnat ji se situací v ostatních evropských zemích (Mravčík et al., 2012).

³ Heavy drinking – vypítí 5 a více alkoholických nápojů při jedné příležitosti za posledních 30 dnů → nadměrná konzumace alkoholu (Mravčík et al., 2012).

vína (víno 6krát a častěji v posledních 30 dnech) z necelých 4% (1995) na 9% (2011) a piva ze 7% (1995) na 16%. Za posledních 12 měsíců užilo alkohol 93% dotázaných, během 30 dní to bylo 79% respondentů. Ve srovnání s Evropu více než polovina dotázaných v ČR zažila opilost alespoň jednou v životě, konkrétně 65% respondentů, a nadměrnou konzumaci alkoholu také více než polovina 54%. Alarmující a znepokojující zároveň jsou čísla celoživotní prevalence u třináctiletých, kdy celých 70% dotázaných pilo v životě alkohol (Mravčík et al., 2012).

Kromě ESPADu se Česká republika od roku 1995 také zapojuje do mezinárodní studie HBSC⁴, která probíhá vždy ve čtyřletém intervalu. Výzkumný soubor tvoří reprezentativní vzorek 11, 13 a 15letých školáků. Poslední výsledky jsou z roku 2010, kdy se stejně jako v ESPADu prokázala vysoká konzumace alkoholu u mladistvých a prokázala se skutečnost, že více než polovina českých dětí alkohol poprvé zkusí do věku 13 let (Kalman et al., 2012). Mezi hlavní klíčová zjištění v rámci studie HBSC v roce 2010 v konzumaci alkoholu bylo (Kalman et al., 2012, s. 80):

- Dvě třetiny 15letých pily alkohol poprvé před svými třináctinami a většina z nich se takto brzy rovněž poprvé opila.
- Pravidelné pití alespoň jednou týdně stoupá s věkem, častější je u chlapců. V 15 letech pije třetina dívek a téměř polovina chlapců.
- Pití všech druhů alkoholu stoupá s věkem. Pivo pijí významně více chlapci.
- Bezmála polovina 15letých dívek se opakovaně opila, tři čtvrtiny z nich nejméně jedenkrát za poslední měsíc.
- Třetina 15letých se opila v posledním měsíci, většina z nich již vícekrát za život.
- Až polovina mládeže se opije ve 13 letech.

Ve Spojených státech amerických (USA) měří výskyt užívání alkoholu u mladistvých národní studie: Studie Monitoring the Future⁵. Studie probíhá každý rok od roku 1975. Původně byla zaměřena na studenty posledních ročníků středních škol (17-18 let), od roku 1991 jsou do studie zahrnuti i studenti ve věku 13-14 let a 15-16 let. Výsledky z roku 2013 potvrdily dlouhodobý trend klesající konzumace alkoholu (Johnston et al., 2014), viz *tabulka č. 1*. V *tabulce č. 2* jsou uvedené výsledky z roku 2011 kvůli srovnání

---

⁴ HBSC – Health Behaviour in School-aged Children: WHO Collaborative Cross-National study nebo-li Mezinárodní výzkumná studie o zdraví a životním stylu dětí a školáků. Studie vychází ze stanoviska WHO, že chování a životní styl v dospělosti jsou výsledkem vývoje v dětství a dospívání (Kalman et al., 2012).

⁵ Studie Monitoring the Future – je národní studie zaměřená na rozsah užívání návykových látek mezi studenty středních škol v USA (Johnston et al., 2014).

výsledků ESPADu z roku 2011. Kromě prevalence - opilstost do 13 let, má USA v roce 2011 ve srovnání s Evropou i s ČR výrazně nižší prevalenci konzumace alkoholu.

Tabulka č.1: Prevalence užívání alkoholu v USA ve věkové skupině 15-16 let.

USA	Prevalence ve věkové skupině 15-16letých					
	Celoživotní	Posledních 12 měsíců	Posledních 30 dní	Opilstost alespoň 1 v životě	Opilstost alespoň 1 za posledních 12 měsíců	Heavy drinking
2011	56%	50%	27%	36%	29%	15%
2012	54%	49%	28%	35%	28%	16%
2013	52%	47%	26%	34%	27%	14%

Tabulka č. 2: Přehled prevalence užívání alkoholu u dětí a mladistvých za rok 2011

	Prevalence							
	Celoživotní	Posledních 12 měsíců	Posledních 30 dní	Opilstost alespoň 1 v životě	Opilstost alespoň 1 za posledních 12 měsíců	Heavy drinking	Celoživotní (do 13 let)	Opilstost (do 13 let)
Evropa	87%	73%	57%	47%	37%	39%	57%	12%
ČR	98%	93%	79%	65%	50%	54%	70%	17%
USA ⁶	56%	50%	27%	36%	29%	15%	33%	15%

4.2. Prevence užívání alkoholu u dětí a mladistvých v rodině

Alkohol je pro děti a mladistvé mnohem nebezpečnější nežli pro dospělé. Mají nižší tělesnou hmotnost a jejich játra nejsou ještě schopná odbourávat alkohol v takovém rozsahu jako u dospělých. Návyk na alkohol se u nich vytváří velice snadno a i malé množství alkoholu u nich může vyvolat alkoholovou otravu (Nešpor & Csémy, 2003).

Jak bylo řečeno v předchozích kapitolách rodina je významným faktorem v predikci užívání alkoholu u dětí a mladistvých (Orosová, et. al., 2007). A právě v rodině by měla prevence začít. Důležité je přizpůsobit prevenci věku dítěte. Nešpor (2001) radí rodičům

⁶ USA – srovnání výsledků s Evropou je limitováno. Evropa má výsledky ESPAD a USA má výsledky studií Monitoring the Future, které používají jiné výzkumné nástroje, metodologii aj., např. heavy drinking – znamená užití 5 a více alkoholických nápojů za poslední 2 týdny a u prevalence 13letých může docházet ke zkrácení, protože v USA se hodnotí prevalence u studentů 8. ročníků, tedy u studentů ve věku 13 – 14 let.

aplikovat prevenci pro děti v období dospívání (cca od 12 do 20 let) hlavně v následujících čtyřech oblastech:

- Zevní okolnosti života – předcházet nudě, povzbuzovat dítě v bezpečných zálibech a koníčcích. Důležité je neklást na dítě nepřiměřené, nerealistické požadavky (sport, škola, zájmové kroužky...).
- Emoční potřeby – Výchova přiměřená věku (pravidla: omezující, povolující). Z rodinného prostředí by měla sálat stabilita, kladná atmosféra, plná vřelosti a otevřenosti. Možnost projevení emocí. Hlavní je získat důvěru dítěte a naučit se mu naslouchat.
- Oblast poznávání – Rodiče by se měli v oblasti alkoholu i ostatních drog vzdělávat, aby dokázali dětem poskytnout bezpečné informace.
- Sociální a jiné dovednosti – Pomoc hledat a prohlubovat v dítěti sociální kontakty i mimo rodinu. Učit ho sociálním dovednostem (zdravé sebevědomí, umět komunikovat, umět se prosadit, schopnost čelit sociálnímu tlaku, umět se rozhodovat, schopnost říct: “ne“ → přijmout hodnoty, které dítěti usnadní alkohol odmítat). Naučit ho vyhledat si pomoc.

Mezi zvláštnosti prevence problémů působených alkoholem u dětí Nešpor & Csémy (2002) zdůrazňují hlavně nepodceňovat opilost a otravu alkoholem. Rodičům se doporučuje nikdy nepít před dětmi alkohol rizikovým způsobem. Z výzkumu Mares et al. (2011) přišli na to, že pokud mají rodiče sami problémy se svým pitím, komunikují s dětmi o alkoholu daleko více. Obecně lze říct, že pokud otcové vyjadřují striktní postoje k alkoholu, oba rodiče mluví častěji se svým dítětem o alkoholu. Tyto postoje nebyly prokázány u matky a vyplývá z toho tedy, že striktní postoje otců ve vztahu k alkoholu mají preventivní účinek na nadměrné užívání alkoholu u dospívajících (Mares et al., 2011).

Mezi další rizika, na která je důležité v prevenci k alkoholu nezapomínat, je kombinace alkoholu s jinými návykovými látkami. Dospívající často kombinují alkohol s marihuanou a s tlumivými látkami. Je zapotřebí dětem zdůraznit zvyšující se rizika problémů s užití kombinace těchto látek (Nešpor & Csémy, 2002).

5. Vzorce užívání alkoholu u dětí a mladistvých

V současné době se mnoho studií začalo zabývat vzorci užívání alkoholu u dětí a dospívajících. Alkohol je součástí mnoha kultur. Někde je rozšířen málo, jinde více. Tolerance k jeho užívání se napříč státy mění. Severské země Evropy jsou známé pro svoji netoleranci k užívání alkoholu a dlouhodobou alkoholovou prohibici. Pravidla prodeje alkoholu jsou tam velmi přísná a alkohol je oproti jiným zemím v Evropě podstatně dražší. Naopak v jiných koutech Evropy jsou země k užívání alkoholu u dětí a mladistvých významně vstřícnější. A právě proto by měli rodiče pomoc vytvořit svým dětem vztah k užívání alkoholu, který je přiměřený a neohrožoval by je po stránce fyzické ani sociální (Stickley et al., 2013, Cable & Sacker, 2008).

Vzorce užívání alkoholu se u dětí s věkem mění. Tím, jak rostou, si postupně osvojují vzorce, které se postupně pro ně mohou stát nebezpečné a ohrožovat jejich zdraví. Porozuměním typologiím užívání alkoholu je užitečné pro porozumění mechanismů pro užívání alkoholu u dětí a mladistvých. A pochopení těchto mechanismů umožňuje vytvářet efektivní preventivní programy, které mohou redukovat problémy způsobené alkoholem (Cable & Sacker, 2008).

Z již zmíněné kapitoly prevalence je fakt, že více než polovina třináctiletých v Evropě zkusila za celý svůj život alkohol, v ČR je to dokonce až 70% dětí. Charakteristický vzorec užívání alkoholu pro střední školní věk je experimentální. Děti zkoušejí účinky alkoholu. Z výsledků ESPADu lze usoudit, že konzumace alkoholu začíná u dětí už na základní škole (Kalman et al., 2012, Mravčík et al., 2012). Faden (2006) uvádí, že obvyklý začátek užívání alkoholu je u dětí mezi 12 – 14 lety a v průměru začínají chlapci pít dříve než dívky. Nebezpečí, které v tomto věku hrozí je, že děti si osvojují nový vzorec užívání – pravidelná konzumace alkoholu (Kalman et al., 2012). Při pravidelném užívání alkoholu u dětí a mladistvých může postupem docházet k poškození jejich celkového vývoje, paměti a schopnosti učit se, které mohou i přes vysazení alkoholu přetrvávat až do dospělosti (Nešpor, 2004). S přibývajícím věkem stoupá u dětí konzumace alkoholu a tím se vytváří typické nebezpečné vzorce užívání, zvláště stoupá nadměrná konzumace alkoholu (Cable & Sacker, 2008, Faden, 2006, Dunn & Goldman, 1998, Kalman et al., 2012).

Typologie užívání alkoholu se ve studiích obvykle měří podle frekvence a množství užívání alkoholu (Cable & Sacker, 2008, Stickley et al., 2013, Holly & Wittchen, 1998).

Mezi nejznámější vzorce užívání patří epizodické užívání alkoholu, které je někdy nazýváno „binge drinking“ a nebo „heavy drinking“. Je podstatné zmínit, že ne vždy je toto označení jednoznačné, neznamená vždy totéž a v každém výzkumu se epizodické užívání či nadměrné užívání alkoholu měří odlišně. Cable & Sacker (2008) definují typologii čtyř vzorců užívání alkoholu u dětí a mladistvých následovně:

- nepravidelné užívání – méně než 4 jednotky alkoholu za den a méně než 2 dny v týdnu;
- příležitostné užívání alkoholu – méně než 4 jednotky alkoholu za den, ale častěji než 2 dny v týdnu;
- nepravidelné nadměrné užívání alkoholu – více než 4 jednotky za den a méně než dva dny v týdnu;
- pravidelné nadměrné užívání alkoholu – více než 4 jednotky alkoholu a častěji než dva dny v týdnu.

Epizodické a nadměrné užívání alkoholu bývá často spojeno se sociální životem (vrstevníky),- s relaxací a k dosáhnutí dobré nálady, uvolnění se (Jander et al. 2013, Faden 2006).

5.1. Rizikové a protektivní faktory spojené se vzorcí užívání alkoholu

Faktory, které bývají nejčastěji měřeny ve vztahu vzorců užívání alkoholu, vycházejí většinou z klasických faktorů ovlivňující vznik užívání alkoholu. Tyto faktory blíže charakterizuje kapitola 3. Ve studiích se autoři často zaměřují na faktory rodiny, vliv vrstevníků, prostředí či osobnost jedince (Cable & Sacker, 2008, Stickley et al., 2013, Jander et al., 2013).

Stickley et al. (2013) zjistili, že na „binge drinking“⁷ u adolescentů ve věku 13-17 let má poměrně omezený vliv rodinné prostředí⁸ oproti společenskému prostředí⁹, které se ukázalo jako silně predikující faktor. Pouze u dívek bylo prokázáno, že vyšší náklonnost ze strany rodičů významně snižuje jejich angažovanost v nadměrném užívání alkoholu (Stickley et al., 2013). Cable & Sacker (2008) uvádějí, že pozitivní očekávání

---

⁷ binge drinking - charakterizované v jejich studii jako vypití 5 a více alkoholických nápojů v rámci jedné příležitosti během třiceti dnů (Stickley et al., 2013).

⁸ rodinné prostředí – definované rodinnou strukturou, rodičovskou kontrolou, vzděláním rodičů, rodičovskou vřelostí (Stickley et al., 2013).

⁹ společenské prostředí – definované vlivem vrstevníků, škodlivými následky z alkoholu, dostupností alkoholu (Stickley et al., 2013).

z konzumace alkoholu predikuje vznik všech vzorců užívání alkoholu mezi dívkami i chlapci. Zjistili, že u některých adolescentů je pozitivní očekávání silně spojené s pravidelnou nadměrnou konzumací alkoholu. Normy, které měřili první zkušeností s alkoholem, vrstevníky a rodičovskými postoji k alkoholu, ovlivňují u adolescentů frekvenci užívání alkoholu, zatímco otevřenost komunikace v rodině ovlivňuje množství užívaného alkoholu. Všichni muži, kteří pili alkohol v dospívání, byli v dospělosti ohroženi zneužíváním alkoholu, oproti ženám, kde bylo riziko omezené na pravidelné užívání. Při vzájemné pravidelné konzumaci alkoholu s vrstevníky se postupně zvyšuje pravděpodobnost užívání vyšších dávek alkoholu (Cable & Sacker, 2008).

S pozitivním očekáváním z konzumace alkoholu je silně spjatá i první zkušenost z alkoholu. Někdy může být první zkušenost s alkoholem v rodině, přímo od rodičů. Naopak první „binge drinking“ bývá spojené „venku“ s přáteli, daleko od dohledu rodičů (Jander et al. 2013). „Binge drinking“ může být také ovlivněno sportem. Studenti v Nizozemsku uvádějí, že individuální sport, jako jsou plavání či cyklistika, může být pro ně protektivním faktorem, oproti kolektivnímu sportu (hokej, fotbal), které jsou více spojené s kolektivem vrstevníků a podmiňují tak účast na událostech spojených s „binge drinking“.

PRAKTICKÁ ČÁST

6. Cíl a formulace výzkumných otázek

Cílem práce je sestavit přehled výsledků aktuálních výzkumných studií, které se zabývají faktorem komunikace v rodině v souvislosti s užíváním alkoholu u dětí a mladistvých.

Výzkumné otázky:

- 1) Jaký vliv má komunikace v rodině na výskyt užívání alkoholu u dětí a mladistvých?
- 2) Jakou roli hraje komunikace v rodině ve vztahu k prevenci užívání alkoholu u dětí a mladistvých?
- 3) Existuje souvislost mezi určitým typem komunikace a vzorci užívání alkoholu u dětí a mladistvých?

7. Popis metodologického rámce a strategie výběru

V období březen – červenec byla provedena rešerše výzkumných studií a článků prostřednictvím mezinárodních databází Web of Science, EBSCO, PubMed, ScienceDirect a JSTOR. K vyhledání byla použita klíčová slova – komunikace, rodina, užívání alkoholu, děti a mladiství / communication, family, alcohol use, children, adolescents. K podrobnější analýze byly vybrány výzkumné studie, které splnily následující kritéria:

- Předmět zkoumání: Souvislost mezi komunikací v rodině a vzniku užívání alkoholu u dětí a mladistvých
- Typ výzkumu: kvantitativní
- Jazyk publikací: anglický jazyk, český jazyk
- Datum vydání publikací: 2000 – 2014
- Podoba publikací: výzkumné zprávy, články
- Sociodemografické podmínky: Evropa, USA

8. Výzkumný soubor

Vybraná kritéria splnilo celkem 17 výzkumných studií, které postoupily k podrobnější analýze. Mezi českými studii se nenašly žádné, které by splňovaly požadovaná kritéria. Tabulka č. 3. popisuje základní parametry výzkumných studií, tak jak je popisují samotní autoři. Do tabulky byl zapsán i parametr: „*souvislost komunikace se vzorci užívání alkoholu*“, který sice nebyl hlavním kritériem výběru studií, ale objevil se v sedmi studiích jako předmět zkoumání ve vztahu ke komunikaci, a proto jsem považovala za důležité ho tam zařadit. Výsledky deskriptivní analýzy výzkumných studií shrnuje následující kapitola.

Tabulka č.3: Souhrnný přehled jednotlivých studií

Výzkumné studie	Kritéria														
	Stát	Design studie ¹			Věková skupina ²			Počet respondentů	Role komunikace v rodině ve vztahu k užívání alkoholu ³			Souvislost komunikace se vzorci užívání alkoholu ⁴		Specifická alko-komunikace ⁵	
		E	C	L	1	2	3		R	P	N	A	N	A	N
Abar et al. (2011)	USA		+				+	1007		+		/	/	+	
Ackard et al. (2006)	USA		+				+	4746		+		/	/		+
Boyle & Boekeloo (2009)	USA		+				+	265	+			/	/	+	
Ennet et al. (2001)	USA	+					+	537				/	/	+	
Foley et al. (2004)	USA		+				+	6245					+	+	
Koning et al. (2012)	Nizozemsko			+			+	883		+		/	/	+	
Kuendig & Kuntsche (2006)	Švýcarsko		+				+	3448		+		+			+
Kuendig & Kuntsche (2006)	Švýcarsko		+				+	3127		+		+			+
Luk et al. (2010)	USA		+				+	1308				/	/		+
Mares et al. (2011)	Holandsko			+			+	428		+		+		+	
Miller-Day & Kam (2010)	USA		+			+		1407		+		/	/	+	
Napper et al. (2013)	USA		+				+	457		+		+		+	
Nash et al. (2005)	USA			+			+	2573		+		/	/		+
Reimuller et al. (2011)	USA			+			+	1511	+	+		/	/	+	
Tobler & Komro (2010)	USA			+			+	2621		+		/	/		+
Van der Vorst et al. (2010)	Holandsko			+			+	428	+	+		+		+	
Williams et al. (2010)	USA		+				+	572					+	+	
Celkem		1	10	6	1	9	9		3	12	4	5	2	11	6

¹E= experimentální studie; C= průřezová (cross section) studie; L= longitudinální studie

²1= střední školní věk (9-12 let); 2=starší školní věk (13-16 let); 3=adolescence (16-20 let)

³R=rizikový faktor; P=protektivní faktor; N=nemá vliv

⁴A=ANO; N=NE; /=vzorci užívání alkoholu nejsou předmětem zkoumání ve studii

⁵A=ANO; N=NE; pozn.: komunikace zaměřená přímo na alkohol

9. Výsledky

Ačkoli autoři současných výzkumů, zkoumající vliv komunikace v rodině a užívání alkoholu u dětí a mladistvých, používají ve svých studiích odlišné nástroje měření, dají se obecně rozdělit do dvou skupin.

První skupinu tvoří ty studie, kde autoři ve svých výzkumech zkoumají alko-specifickou komunikaci rodičů s dětmi, to je komunikace týkající se přímo konverzace ohledně alkoholu (Abar et al., 2011; Boyle & Boekeloo, 2009; Ennet et al., 2001; Foley et al., 2004; Koning et al., 2012; Mares et al., 2011; Miller-Day & Kam 2010; Napper et al., 2013; Reimuller et al., 2011; Van der Vorst et al., 2010; Williams et al., 2010).

Druhou skupinou jsou ty studie, v nichž se autoři zaměřují pouze na obecnou komunikaci v rodině, ale ve vztahu k užívání alkoholu (Ackard et al., 2006; Luk et al., 2010; Tobler & Komro 2010). Autoři v těchto výzkumech ve většině měřili komunikaci v rámci celkového rodinného prostředí. Zabývali se zkoumáním otevřenosti komunikace v rodině, například otázkami na téma: do jaké míry mohou děti komunikovat se svými rodiči o svých problémech, jak vnímají děti otevřenost komunikace v rodině, dostávají děti od rodičů zpětnou vazbu, jsou děti rodiči chváleny, mají děti dostatek prostoru vyjádřit své názory (Kuendig & Kuntsche, 2006; Kuendig & Kuntsche, 2006; Nash et al., 2005).

Autoři ve svých výzkumech nejčastěji volí alko-specifickou komunikaci, která ve správné intenzitě a zaměření působí jako protektivní faktor v rodině pro děti a mladistvé před užíváním a zneužíváním alkoholu (Abar et al., 2011; Koning et al., 2012; Mares et al., 2011; Van der Vorst et al., 2010) nebo zlepšuje u adolescentů chování a postoje k alkoholu a očekávání z alkoholu (Miller-Day & Kam 2010; Napper et al., 2013). Studie Ennet et. al. (2001); Foley et al. (2004) a Williams et al. (2010) neprokázaly významný vliv specifické alko-komunikace na užívání alkoholu u dětí. Zjistili, že tam, kde rodiče s dětmi o alkoholu mluví více, či méně, nemusí to u nich predikovat vznik užívání alkoholu nebo zásadně ovlivnit množství a frekvenci užívání.

Ve třech studiích autoři přišli na to, že alko-specifická komunikace mezi rodiči a staršími dospívajícími nemusí být protektivní, může být ve vztahu k alkoholu riziková, a dokonce může zvyšovat jeho užívání, množství a pravidelnou konzumaci (Boyle & Boekeloo, 2009; Reimuller et al., 2011; Van der Vorst et al., 2010).

Účelem autorů současných studií je přijít na to, jaká komunikace je správná ve vztahu k užívání alkoholu u dětí a mladistvých, aby oddálila začátek užívání alkoholu, zmírnila frekvenci užívání alkoholu nebo zabránila nadměrné konzumaci alkoholu v pozdějším věku (Abar et al., 2011; Ennet et al., 2001; Foley et al., 2004; Miller-Day & Kam 2010; Napper et., 2013; Reimuller et al., 2011; Van der Vorst et al., 2010). Mares et al., (2011) zjistili, že mezi mladšími adolescenty pravidelná komunikace s matkou o alkoholu snížila účinek problémů týkajících se alkoholu v dalších třech letech a u starších adolescentů, pravidelnější komunikace s otcem o alkoholu snížila jejich nadměrné pití. Oproti tomu ve výzkumu Boyleho & Boekeloo, (2009), kde rodiče mluvili se svými adolescenty o negativních účincích alkoholu, se ukázala komunikace jako neefektivní při snižování užívání alkoholu a důsledků působených alkoholem. Adolescenti, kteří mluvili se svými rodiči od začátku, kdy začali chodit na univerzitu, o negativních účincích alkoholu, vykazovali více nadměrného užívání alkoholu než ti, kteří s nimi nemluvili.

Dalším předmětem zkoumání je pro autory souvislost mezi komunikací a vzorci užívání alkoholu u dětí a mladistvých (Foley et al., 2004; Kuendig & Kuntsche, 2006; Kuendig & Kuntsche, 2006; Napper et., 2013; Van der Vorst et al., 2010; Williams et al., 2010). Častější komunikace o alkoholu s otcem je spojena s nižším výskytem nadměrného užívání alkoholu u adolescentů (Mares et al., 2011).

V některých studiích měří autoři pouze vztah mezi komunikací v rodině a užíváním alkoholu (Williams et al., 2010). Abar et al. (2011) dělí komunikaci do pěti tříd podle frekvence a obsahu komunikace. Přišli na to, že studenti s pravidelnou komunikací zahrnující všechna témata (včetně o alkoholu) vykazují nižší míru užívání alkoholu než v ostatních třídách. Zároveň ale dodávají, že se neprokázalo, že by všichni studenti ze třídy s nejvíce nepravidelnou komunikací všech témat měli nejvyšší míru užívání alkoholu.

Jindy je komunikace zkoumána jako součást ostatních rodinných faktorů a do výzkumu jsou zahrnuty i ostatní proměnné, které zkoumají jejich přímý a nepřímý vztah k užívání alkoholu (Ackard et al., 2006; Boyle & Boekeloo, 2009; Ennet et al., 2001; 2012; Kuendig & Kuntsche, 2006; Kuendig & Kuntsche, 2006; Mares et al., 2011; Nash et al., 2005; Van der Vorst et al., 2010). Tobler & Komro (2010) zjistili u dětí s nízkou kontrolou a komunikací v rodině zvýšené užívání alkoholu mezi 6. a 8. ročníkem.

U dětí s vysokou či střední kontrolou a komunikací v rodině se výsledky s užíváním alkoholu během let nijak zvlášť nelišily.

Koning et al. (2012) zkoumal vliv komunikace prostřednictvím rodičovských stylů a pravidel v rodině (permissivní styl – pravidelná a kvalitní komunikace; autoritativní styl – vysoká frekvence a kvalita komunikace, stabilní v čase; autoritářský styl – nízká frekvence a kvalita komunikace, zanedbávající styl – komunikace byla středně vysoká a mírně kvalitní; středně autoritativní styl – kvalita a frekvence komunikace středně vysoko). Adolescenti, kteří měli středně autoritativní styl, relativně striktní pravidla a pravidelnou kvalitní komunikaci, se nepodíleli na užívání alkoholu ve dvanácti letech a s věkem se u nich užívání alkoholu ani rapidně nezvyšovalo, oproti permissivnímu stylu.

Autoři studií se též hodně zaměřují na genderově specifickou komunikaci mezi dívkami a chlapci a jejím vlivem na užívání alkoholu (Kuendig & Kuntsche, 2006; Reimuller et al., 2011). Rodiče komunikují na téma alkoholu daleko intenzivněji se syny než s dcerami (Van der Vorst et al., 2010). Výzkum Mares et al. (2010) ukazuje, že matky komunikují se svými dětmi více než otcové. Autoři zjistili, že čím častěji hovoří matky se svými dětmi o alkoholu, tím nižší problémy s alkoholem vykazují adolescenti v budoucnu. Adolescenti mnohem raději komunikují s matkou než s otcem, celkově ale muži raději hovoří s otcem (Luk et al., 2010).

Rodiče mluví s dcerami o alkoholu méně pravidelně, zatímco se syny daleko častěji (Van der Vorst et al., 2010). Ackard et al., (2006) zjistil, že dívky, které nemohou mluvit se svými rodiči, vykazují vyšší prevalenci rizikového chování. Van der Vorst et al., (2010) uvádí, že rodiče komunikují na téma alkoholu daleko frekventovaněji se syny než dcerami. U synů, kteří alkohol neužívali ve vysokých dávkách, se frekvenční komunikace o alkoholu projevila jako kontraproduktivní a naopak se u nich příjem alkoholu zvýšil. Pouze u dospívajících chlapců, kteří vykazovali nadměrné užívání alkoholu a současně nízkou komunikaci s rodiči, se vyšší frekvence komunikace projevila jako ochranný faktor při snižování množství užívaného alkoholu.

Postoje či vztah rodičů k alkoholu se ve studiích objevuje jako další významný faktor ovlivňující komunikaci k dětem. Rodiče, kteří pijí, nemají tendenci mluvit s dětmi o alkoholu a pravidlech jeho užívání (Ennet et al., 2001).

Výsledky výzkumu Mares et al. (2011) potvrdily opak. Problémy rodičů s alkoholem zvyšují komunikaci o alkoholu v rodině, která snižuje nadměrné užívání alkoholu u adolescentů, včetně problémů týkajících se nadměrné konzumace. Dále ukazují, že liberální postoje otců k alkoholu jsou spojeny s nízkou frekvencí komunikace o alkoholu, ale nemají vliv na nadměrné užívání alkoholu u adolescentů, oproti liberálním postojům matky, které predikují nadměrné užívání alkoholu u adolescentů v pozdějším věku- (Mares et al. 2011).

Foley et al. (2004) zkoumali postoje rodičů k alkoholu s nárazovým užíváním alkoholu u adolescentů. Přišli na pozitivní vztah mezi podáváním alkoholu od rodičů nebo jiné důležité osoby a nižší prevalencí nárazového pití v minulých dvou týdnech. Tito adolescenti udávali nižší míru nárazového pití. Celkově zjistili, že adolescenti vykazovali nižší míru konzumovaného alkoholu v případě, že byl při poslední příležitosti alkohol konzumován s rodiči.

V longitudinálních studiích byl potvrzen vztah mezi vlivem komunikace s mladším školním věkem a užíváním alkoholu ve starším věku (Mares et al. 2011; Tobler & Komro 2010; Van der Vorst et al., 2010). Studenti ve výzkumu Koning et al. (2012) uvedli, že komunikace rodičů o alkoholu se s věkem nezměnila, jen někteří se stali více shovívavější k tématu- alkoholu. Výzkum Reimuller et al. (2011) to potvrzuje, kde rodiče hovoří prostřednictvím negativních a shovívavých zpráv o alkoholu. Rodiče používají více negativní zprávy o alkoholu v mladším školním věku, a u adolescentů přecházejí na shovívavé. Výzkum také zjistil, že shovívavé zprávy ve vztahu k alkoholu aplikují rodiče hlavně u dívek než u chlapců. Shovívavá komunikace byla celkově spojená s nadměrným užíváním alkoholu, hlavně u těch, kteří už pili (Koning et al. 2012; Reimuller et al. 2011).

10. Diskuse

Při porovnání výše uvedených výsledků je namístě uvést několik důležitých skutečností. Výzkumné studie, se kterými jsem pracovala, byly ve většině případů velmi různorodé. Autoři studií pracovali v odlišných socio-kulturních podmínkách, s odlišnými věkovými skupinami a jinými nástroji měření. To se týká především měření faktoru komunikace. Někteří autoři využívali k měření přímo specifické standardizované dotazníky na zjišťování kvality a frekvence alko-komunikace mezi dětmi a rodiči, například: TPCCA (Targeted communication about alcohol; Miller-Day & Kam 2010) (Napper et al., 2013). Průřezové studie používaly často data z mezinárodních projektů, například HBSC (Health Behaviour in School-aged Children; WHO) (Kuendig & Kuntsche, 2006; Kuendig & Kuntsche, 2006; Luk et al., 2010), většina autorů longitudinálních studií pracovalo s daty z nadnárodních projektů například Family and Health (Mares et al. 2011; Van der Vorst et al., 2005) (Van der Vorst et al., 2010) a PNC (Project Northland Chicago; Komro et al. 2008).

Do některých studií byli zařazeni i rodiče, kteří byli nejčastěji kontaktováni skrze své děti a jejich data byla sbírána skrze dotazníková šetření či v osobním nebo telefonickém rozhovoru (Abar et al., 2011, Ennet et al., 2001; Mares et al. 2011; Napper et al., 2013; Reimuller et al. 2011; Abar et al., 2011).

Přítomnost rodičů ve výzkumech pomohla autorům lépe zhodnotit komunikaci mezi dětmi a rodiči. Autoři těchto studií upozorňují na skutečnost, že samotné postoje rodičů: “jak oni sami to mají s alkoholem“, jejich vnímání k alkoholu a problémy s alkoholem významně ovlivňuje to, jakým způsobem s dětmi o alkoholu mluví. V téhle oblasti se dostaly především do rozporu výsledky dvou studií. Mares et al. (2011) ve svém výzkumu prokázali, že samotné postoje a problémy rodičů s alkoholem zvyšují frekvenci komunikace rodičů s dětmi o alkoholu a pozitivně působí na snižování nadměrného užívání alkoholu u dětí či na snižování samotných problémů týkajících se alkoholu.

Překvapivě s Mares et al. (2011) ale nesouhlasí Ennet et al. (2001), kteří tvrdí, že rodiče, jež sami pijí, nemají tendenci s dětmi pravidelně mluvit o alkoholu, o jeho problémech, které mohou vznikat z jeho zneužívání, a o samotném užívání. Zároveň ale dodávají, že tam, kde rodiče mluví se svými dětmi více, nebo méně, to u nich nijak zásadně neovlivní vznik užívání alkoholu. Z toho lze vyvodit existující přímý a nepřímý vztah mezi užíváním alkoholu u rodičů a jejich problémy spojených s alkoholem, a vztah

mezi komunikací a postoji rodičů k alkoholu, které mohou a nemusí mít vliv na užívání alkoholu u dětí a mladistvých.

Jako jeden z mála zkoumal Napper et al. (2013) nejen cíleně zaměřenou alko-komunikaci rodičů s adolescenty, ale i jaký vliv má na frekvenci komunikace s jejich vlastními dětmi vnímání pravidelnosti alko-komunikace u ostatních rodičů. Přišel na to, že rodiče mají tendenci přehánět a přeceňovat to, s jakou frekvencí mluví o alkoholu s dětmi ostatní rodiče. Z toho vyšel závěr, že pokud si rodiče myslí, že ostatní rodiče mluví více se svými dětmi o alkoholu, začnou mluvit se svými dětmi mnohem častěji a více na téma alkohol. S cíleně zaměřenou a pravidelnou komunikací s adolescenty se zlepšuje jejich chování a samotné postoje k alkoholu.

Zvláštností Nappera et al. (2013) výzkumu byl také fakt, že rodiče podceňují komunikaci se svými dětmi na téma „*binge drinking*“, ale naopak přeceňují, kolik toho jejich děti vypijí o víkendu. Z výzkumu lze usoudit, že i přesto že se rodiče domnívají, že jejich děti nadměrně užívají alkohol, nemají tendenci s nimi nijak výrazně mluvit na téma škodlivých důsledků „*binge drinking*“. Přitom studie u některých skupin adolescentů a dětí prokazují pozitivní vliv komunikace rodičů s dětmi na snižování celkového množství přijímaného alkoholu (Foley et al., 2004; Van der Vorst et al., 2010) a na snižování množství alkoholu při jedné příležitosti (Cable & Sacker, 2008).

Studie Cable & Sacker (2008) nebyla sice do analýzy zařazena, protože nespĺňovala výzkumná kritéria ohledně věku respondentů. Avšak pomáhá potvrdit závěry některých studií v tomto výzkumu (Kuendig & Kuntsche, 2006; (Kuendig & Kuntsche, 2006), konkrétně že vnímání otevřenosti komunikace v rodině významně predikuje množství užívaného alkoholu.

Studii Napper et al., (2013) zajímavě potvrdily a doplnily výsledky studie o vlivu obecné a záměrné alko-komunikace na postoje k užívání alkoholu se studií Miller-Day & Kam (2010). Stvrдили tvrzení, že snižování užívání alkoholu může být efektivně snižováno pouze přímou, záměrnou diskusí na téma alkohol, zatímco při pravidelné, obecné, otevřené diskusí, lze ovlivnit pouze očekávání z alkoholu, ne jeho užití. To opět ukazuje, jak může být dobře zaměřená alko-specifická komunikace důležitá a efektivní ve vztahu k užívání alkoholu u dětí a mladistvých.

Překvapivě v některých případech, kdy autoři měřili vztah rodičovské komunikace dle pohlaví a návykových látek, ne jen alkoholu, vyšla komunikace rodičů k ostatním návykovým látkám jako protektivní, ale ne k alkoholu. Na tuto skutečnost přišli Luk et al. (2010), kteří měřili, jaký vliv má běžná komunikace otce a matky na užívání návykových látek u jejich dětí. Zjistili například, že otcova komunikace je protektivní proti užívání marihuany u synů, ale ne proti užívání dcer, a že komunikace matky ani otce nebyla protektivní ve vztahu k užívání alkoholu pro jejich syny ani dcery. To utvrzuje autory v tvrzení, že by měly být v rámci prevence zavedeny pro rodiče i děti rozličné intervence, referující o genderově specifické komunikaci.

Nejčastěji autoři zkoumali komunikaci podle pravidelnosti (frekvence), kvality, zaměření a obsahu komunikace, pro které používají klasifikované stupnice měření (Ennet et al., 2001; Mares et al. 2011; Napper et al., 2013). Za nejdůležitější a nejefektivnější v komunikaci s dětmi ve vztahu k alkoholu považují autoři především správně zaměřenou, pravidelnou, kvalitní komunikaci na téma alkohol, která by neměla být zastrašující, ale ani příliš benevolentní (Reimuller et al., 2011). Nejlepší je komunikace na adekvátní úrovni o pravdivých rizicích a možných škodlivých účincích. V případě, že tomu tak není, může docházet ke kontraproduktivnímu účinku a komunikace se stane podpůrnou v užívání alkoholu (Boyle & Boekeloo, 2009; (Reimuller et al., 2011; Van der Vorst et al., 2010). Koning et al. (2012) to ve své studii potvrdil tvrzením, že častější komunikace o alkoholu nenadělá žádnou škodu, pokud je vedena kvalitně, přiměřenými pravidly a hlavně v podpůrném kontextu ve vztahu k dětem.

Jako jedni z mnoha dalších autorů, Koning et al (2012) zjišťovali vliv komunikace na užívání alkoholu u dětí a mladistvých v souladu s ostatními rodinnými faktory. Jak již bylo uvedeno výše, Koning et al (2012) upozorňují, že nejefektivnější je komunikace v kombinaci s pravidly a kontrolou ohledně alkoholu, které dohromady tvoří konkrétní výchovný styl. Ve svém výzkumu zobrazili jednotlivé výchovné styly podle frekvence a kvality komunikace s tím, že nejefektivnější se ve vztahu k užívání alkoholu prokázaly autoritativní styl a středně autoritativní styl. Jako nejhorší se naopak ukázal styl permissivní, který definovali normální pravidelnou a relativně kvalitní komunikací. Pozoruhodně děti z těchto rodin vykazovaly rapidní zvýšení užívání alkoholu v pozdějším věku oproti ostatním skupinám, a dokonce i oproti dětem se zanedbávajícím stylem výchovy.

Zajímavostí v této oblasti je výzkum García a Gracia (2009), který sice nebyl předmětem našeho zkoumání, protože nástroje měření výzkumu jsou úplně jiné a je to především výzkum, kde hlavní předmět zkoumání je souvislost mezi rodičovskými výchovnými styly a užíváním alkoholu u dětí a mladistvých. Z jejich výzkumu však vyšel pozoruhodný výsledek, který stojí v opozici s naším výzkumem Koninga et al. (2012). Ve Španělsku, kde tento výzkum probíhal, vykazují děti z rodin se shovívavým stylem daleko lepší výsledky ve vztahu k alkoholu než z ostatních rodin, mnohdy lepší než děti z rodin s autoritativním stylem. Autoři tuto skutečnost vykládají skrze rozdílené sociokulturní podmínky (García a Gracia, 2009).

Přesto výzkum Koning et al (2012) ukazuje fakt, že jenom cílená specifická alko-komunikace s dětmi není efektivní způsob, jak změnit chování u adolescentů v užívání alkoholu, ale je nejlepší ji kombinovat s přiměřenými pravidly, kontrolou a celkovým pozitivním rodinným prostředím.

S těmito závěry souhlasí většina autorů v této práci. Komunikace jako samostatný faktor v rodině, ať už se jedná o specificky zaměřenou komunikaci na alkohol či nikoliv, může a nemusí zásadně predikovat užívání alkoholu u dětí a mladistvých (Abar et al., 2011; Boyle & Boekeloo, 2009; Ackard et al., 2006; Ennet et al., 2001; Foley et al., 2004; Luk et al., 2010; Mares et al., 2011; Napper et al., 2013; Reimuller et al., 2011; Van der Vorst et al., 2010; Williams et al., 2010). Nejefektivnější je, když může být kombinována s dalšími rodinnými faktory, jako jsou pravidla a kontrola dodržování (Tobler & Komro, 2010), výchovné rodičovské styly (Koning et al., 2012), rodinná struktura (Kuendig & Kuntsche, 2006; Nash et al., 2005; Reimuller et al., 2011), emoční vazba (Kuendig & Kuntsche, 2006; Kuendig & Kuntsche, 2006), konzumace alkoholu v rodině (Foley et al., 2004; Kuendig & Kuntsche, 2006; Mares et al., 2011; Van der Vorst et al., 2010).

Proto se také většina autorů v této oblasti zabývá současným působením všech faktorů v rodině než jen jedním, což je v tomto případě komunikace. Protože i na samotného jedince nepůsobí jen jeden faktor, ale vždy je ovlivněn vzájemným působením všech, ať už se jedná o faktor rizikový nebo protektivní (National Institute on Drug Abuse (2003).

Na tomto místě je nutné zdůraznit možné zkreslení výsledků v tabulce č. 3. Ne vždy byl rodinný faktor komunikace ve vztahu k alkoholu hodnocen samostatně, ale jak už bylo zmíněno výše, v některých případech byl hodnocen a zkoumán jako rámec vzájemně

působících ostatních faktorů, protože výchova je komunikace, která je součástí složitého rodinného systému (Čáp & Mareš, 2001).

K možným zkreslením mohlo také dojít v případě, kdy studie zkoumaly genderově specifickou komunikaci ve vztahu k užívání alkoholu. Chlapci jsou celkově více ohrožená skupina a rodiče s nimi hovoří na téma rizikového chování alkoholu mnohem častěji než s dívkami (Van der Vorst et al., 2010). Stejně i v případě, když byla ve studiích zkoumána zvláště specifická komunikace otce nebo matky (Luk et al., 2010).

Tyto výše uvedené zjištění jsou důležitá především pro oblast vytváření efektivních genderově specifických preventivních programů pro děti a rodiče. Obzvláště v závěrech studií, kde byla hodnocena komunikace samostatně, autoři zdůrazňovali možnosti pro zlepšování komunikace mezi rodiči a dětmi ohledně alkoholu, aby byla pro děti a mladistvé protektivní a nestala se rizikovou jako v některých, již zmíněných studií.

Závěrem je nutné uvést nevýhodu průřezových studií, které znemožňují sledování jedince po delší dobu. Průřezová studie je zaměřená na rychlé zjištění výsledků v konkrétním daném období. Znemožňuje se tím měnící se sociální a individuální chování jedince v čase. Dalším nevýhodou jsou celkově kvantitativní výzkumy, které zabraňují neúplnému vyjádření se jedince. Znemožňují jedincovu individualitu.

Užívání alkoholu u dětí a mladistvých je vedle faktorů rodinných ovlivněno i dalšími faktory, které nebyly v této práci předmětem zkoumání. Jsou jimi převážně vrstevníci, osobnost jedince, sociokulturní prostředí, genetické predispozice aj. (Orosová et al. 2007).

Závěr

Teoretická část práce obsahuje vymezení pojmu komunikace přes typy komunikace až k samotné komunikaci v rodině. Komunikace v rodině je hlavní předmět zkoumání této práce. Dále je pozornost věnována všeobecným rizikovým a protektivním faktorům ve vztahu k užívání alkoholu u dětí a mladistvých. Blíže jsou potom popsány rizikové a protektivní faktory na úrovni rodiny predikující vznik užívání alkoholu u dětí a mladistvých. V této části je pozornost zaměřena především na faktor komunikace. V druhé půlce teoretické části práce je shrnuta prevalence užívání alkoholu u dětí a mladistvých v Evropě, v USA a v České republice. K této kapitole je přidružena také kapitola prevence před užíváním alkoholu u dětí a mladistvých. Závěr teoretické části je věnován vzorcům užívání alkoholu.

Praktická část obsahuje tabulku s výsledky deskriptivní analýzy výzkumných studií a představuje konkrétní výsledky a závěry této práce.

Cílem práce bylo zjistit, jaký vliv má komunikace v rodině na výskyt užívání alkoholu u dětí a mladistvých, jakou roli hraje komunikace v rodině ve vztahu k prevenci užívání alkoholu u dětí a mladistvých a jestli existuje souvislost mezi určitým typem komunikace v rodině a vzorci užívání alkoholu u dětí a mladistvých. K nalezení odpovědí na tyto otázky byla provedena rešerše výzkumných studií, které byly vybrány na základě předem určených kritérií. Všechny studie, které splnily daná kritéria, postoupily k bližší analýze, která poskytla odpovědi na všechny tři otázky.

Bylo zjištěno, že komunikace jako samostatný faktor v rodině, ať už se jedná o specificky zaměřenou komunikaci na alkohol či nikoliv, může a nemusí zásadně predikovat vznik užívání alkoholu u dětí a mladistvých. Nejefektivnější je ji kombinovat s dalšími rodinnými faktory, jako jsou pravidla a kontrola dodržování, výchovné rodičovské styly, rodinná struktura a emoční vazba. Dále bylo zjištěno, že kvalitní, pravidelná a dobře zaměřená komunikace může hrát důležitou preventivní roli ve vztahu k užívání alkoholu u dětí a mladistvých. Pokud rodiče se svými dětmi vedou kvalitní přímou diskusi na téma alkohol, může to být pro ně efektivní ve vztahu ke snižování užívání alkoholu. Naopak špatně vedená komunikace může být pro děti riziková. Byla prokázána souvislost mezi vzorci užívání a konkrétním typem komunikace. Častější komunikace o alkoholu s otcem je spojena s nižším výskytem nadměrného užívání alkoholu u adolescentů.

Všechny výzkumné studie potvrzují přímý a nepřímý vztah komunikace v rodině a užívání alkoholu u dětí a mladistvých. Většina autorů zdůrazňuje, že tyto poznatky jsou důležité hlavně pro oblast, která byla měla sloužit jako teoretický základ k vytváření kvalitních specifických preventivních programů zaměřených na efektivní komunikace mezi rodiči a dětmi.

Výsledky této studie by měly obohatit tuto oblast novými poznatky a být teoretickým základem pro další výzkumy.

Seznam použité literatury

- Abar, C. C., Fernandez, A. C., Wood, M. D. (2011). *Parent–teen communication and pre-college alcohol involvement: A latent class analysis*. *Addictive Behaviours* 36(12), 1357-1360.
- Ackard, D. M., Neumark-Sztainer, D., Story, M., Perry, C. (2006): *Parent–child connectedness and behavioral and emotional health among adolescents*. *American Journal of Preventive Medicine* 30, 59–66.
- Blecha, I. (2002). *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakl. Olomouc.
- Boyle, J. R. & Boekeloo, B. O. (2009). The association between parent communication and college freshmen's alcohol use. *J. DRUG EDUCATION* 39(2), 113-131.
- Burk, L. R., Armstrong, J. M., Goldsmith, H. H., Klein, M. H., Strauman, T. J., Costanzo, P., Essex, M. J. (2011): *Sex, temperament, and family context: how the interaction of early factors differentially predict adolescent alcohol use and are mediated by proximal adolescent factors*. *Psychology of Addictive Behaviors* 25(1), 1–15. doi: 10.1037/a0022349
- Cable, N. & Sacker, A. (2008). *TYPOLOGIES OF ALCOHOL CONSUMPTION IN ADOLESCENCE: PREDICTORS AND ADULT OUTCOMES*. *Alcohol & Alcoholism*: 43(1), 81-90.
- Cleveland, M. J., Feinberg, M. E., Greenberg, M. T. (2010): *Protective families in high- and low-risk environments: Implications for adolescent substance use*. *Journal of Youth Adolescence* 39, 114–126. doi:10.1016/j.jadohealth.2008.01.015
- Čablová, L. & Miovský, M. (2013). *Rizikové a protektivní faktory v rodině, které predikují užívání alkoholu u dětí a dospívajících: [Risk and protective factors in the family as the predictors of alcohol use among children and adolescents]*. *Československá psychologie*, 56(3), 255–270.
- Čačka, O. (2000). *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Doplněk.
- Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV.

- Čáp, J., & Mareš, J. (2001). *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál.
- Cleveland, M. J., Feinberg, M. E., Greenberg, M. T. (2010): *Protective families in high- and low-risk environments: Implications for adolescent substance use*. *Journal of Youth Adolescence* 39, 114–126. doi:10.1016/j.jadohealth.2008.01.015
- Danielová, L., & Čihounková, J. (2011). *Základy sociologie a psychologie*. V Brně: Mendelova univerzita.
- DeVito, J. A., Bartůšek, M., & Rezek, J. (2001). *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada.
- Dunn, M. E., & Goldman, M. S. (1998). *Age and drinking-related differences in the memory organization of alcohol expectancies in 3rd, 6th, 9th, and 12th grade children*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 579-585.
- Ennett, S. T., Bauman, K. E., Foshee, V. A., Pemberton, M., and Hicks, K. A. (2001). *Parent-Child Communication about Adolescent Tobacco and Alcohol Use: What Do Parents Say and Does It Affect Youth Behavior?* *Journal of Marriage and Family*. Vol. 63 (5) , 48-62. Published by: National Council on Family Relations
- Faden, V. B. (2006). *Trends in Initiation of Alcohol Use in the United States 1975 to 2003*. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 30, 1011-1022.
- Foley, K. L., Altman, D., Durant, R. H., Wolfson, M. (2004): *Adult's approval and adolescents' alcohol use*. *Journal of Adolescent Health* 35(4):345, 17–26. doi: 10.1016/j.jadohealth.2003.12.001
- García, F., Gracia, E. (2009): *Is always authoritative the optimum parenting style? Evidence from spanish families*. *Adolescence* Spring 44(173), 101–132
- Helus, Z. (2007). *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada.
- Holly, A. & Wittchen, H. U. (1998). *Patterns of use and their relationship to DSM-IV abuse and dependence of alcohol among adolescents and young adults*. *European Addiction Research*, 4, 28-41.

Jander, A., Mercken, L., Crutzen, R., & Vries, H. d. (2013). *Determinants of binge drinking in a permissive environment: focus group interviews with Dutch adolescents and parents*. Maastricht, The Netherlands: BioMedCentral.

Jandourek, J. (2007). *Sociologický slovník*. Praha: Portál.

Johnston, L. D., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., Schulenberg, J. E. & Miech, R. A. (2014). *Monitoring the Future national survey results on drug use, 1975–2013: Volume I, Secondary school students*. Ann Arbor: Institute for Social Research, The University of Michigan.

Kalman, M., Sigmund, E., Sigmundová, D., Hamřík, Z., Beneš, L., Benešová, D., et al. (2011). *Národní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků: na základě mezinárodního výzkumu uskutečněného v roce 2010 v rámci mezinárodního projektu „Health behaviour in school-aged children: WHO collaborative cross-national study (HBSC)“*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Komro KA, Perry CL, Veblen-Mortenson S, et al. (2008) *Outcomes for a randomized controlled trial of a multi-component alcohol use preventive intervention for urban youth: Project Northland Chicago*. *Addiction* 103:606–18

Konečná, Z. (2009). *Základy komunikace*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

Koning, I. M., Van den Eijnden, R. J. J. M., Verdurmen, J. E. E., Engels, R. C. M. E., Vollebergh, W. A. M. (2012). *Developmental Alcohol-Specific Parenting Profiles in Adolescence and their Relationships with Adolescents' Alcohol*. *J Youth Adolescence*. DOI 10.1007/s10964-012-9772-9

Kubička, L. (2007): *Srovnávací analýza rizikových faktorů závislosti na alkoholu u mužů a žen*. *Československá psychologie*, 51(3), 213-223.

Kuendig, H., Kuntsche, E. (2006): *Family bonding and adolescent alcohol use: moderating effect of living with excessive drinking parents*. *Alcohol & Alcoholism* 41(4), 464–471. doi:10.1093/alcalc/agl018

Kuntsche, E., Kuendig, H. (2006): *What is worse? A hierarchy of family-related risk factors predicting alcohol use in adolescence*. *Substance Use & Misuse* 41, 71–86. doi: 10.1080/10826080500368694

- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (1998). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- Luk, J. W., Farhat, T., Iannotti, R. J., Simons-Morton, B. G. (2010). *Parent-child communication and substance use among adolescents: Do father and mother communication play a different role for sons and daughters?* Addictive Behaviors 35(5), 426–431.
- Matoušek, O. (1993). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mares, S. H., Van der Vorst, H., Engels R. C., Lichtwarck-Aschoff, A. (2011). *Parental alcohol use, alcohol-related problems, and alcohol-specific attitudes, alcohol-specific communication, and adolescent excessive alcohol use and alcohol-related problems: An indirect path model*. Addictive Behaviour 36(3), 209-216.
- Mravčík, V., Csémy, L., Chomynová, P. et al. (2012). *Zaostřeno na drogy I*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- Miller Day, M., Kam, J. A. (2010). More than Just Openness: Developing and Validating a Measure of Targeted Parent-Child Communication about Alcohol. *Health Commun* 25(4), 293–302. doi:10.1080/10410231003698952
- Napper, L. E., Hummer J. F., Lac, A. LaBrie, J. W. (2013). *What Are Other Parents Saying? Perceived Parental Communication Norms and the Relationship Between Alcohol-Specific Parental Communication and College Student Drinking*. American Psychological Association. 0893-164X/14/\$12.00 DOI: 10.1037/a0034496
- Nash, S. G., McQueen, A., Bray, J. B. (2005). *Pathways to adolescent alcohol use: family environment, peer influence, and parental expectations*. *Journal of Adolescent Health*. 37, 19-28.
- National Institute on Drug Abuse (2003): *Prevention drug use among children and adolescents*. A research-based guide for parents, educators and community leaders. Maryland, U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health.
- Nešpor, K. (2001). *Vaše děti a návykové látky*. Praha: Portál.

- Nešpor, K., & Csémy, L. (2002). *Průchozí" drogy: co by měli vědět rodiče a další dospělí, kteří se starají o děti a dospívající* (1. vyd. ed.). Praha: Státní zdravotní ústav v nakl. Fortuna.
- Nešpor, K., & Csémy, L. (2003). *Alkohol, drogy a vaše děti: jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat a jak je zvládat* (5., rozš. vyd. ed.). Praha: BESIP.
- Nešpor, K. (2004). *Alkohol a jiné návykové látky u dětí (Prevence v rodině)*. Praha: Časopis lékařů českých 143(8), 561 – 564.
- Orosová, O., Gajdošová, B., Madarasová-Gecková, A., Van Dijk, J. P. (2007): *Rizikové faktory užívání drog dispejvajícími*. Československá psychologie 51(1), 32-47.
- Orvin, G. H., & Roubal, J. (2001). *Dospívání: kniha pro rodiče: adolescenti, rodiny a rodiče, normálnost a adolescence, riskantní chování adolescentů, přechod do dospělosti*. Praha: Grada.
- Plaňava, I. (2005). *Průvodce mezilidskou komunikací: přístupy, dovednosti, poruchy*. Praha: Grada.
- Reimuller, A., Hussong, A., Ennet, S. T. (2011). *The Influence of Alcohol-Specific Communication on Adolescent Alcohol Use and Alcohol-Related Consequences*. Prev Sci 12(3) 89-400. DOI 10.1007/s11121-011-0227-4
- Rejzek, J. (2001). *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- Říčan, P. (2013). *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. Praha: Portál.
- Satir, V., & Ives, B. (1994). *Knihy o rodině*. Praha: Institut Virginie Satirové.
- Stickley, A., Koyanagi, A., Kuposov, R., McKee, M., Roberts, B., Murphy, A., Ruchkin, V. (2013). *Binge drinking among adolescents in Russia: Prevalence, risk and protective factors*. Addictive Behaviors 38(4): 1988-95. doi: 10.1016/j.addbeh.2012.12.009.
- Tobler, A. L., Komro, K. A. (2010). *Trajectories or Parental Monitoring and Communication and Effects on Drug Use Among Urban Young Adolescents*. Journal of Adolescent Health 46, 560-568.

Vališová, A., & Vališ, F. (1992). *Asertivita v rodině a ve škole aneb zásady přímého jednání mezi dětmi, rodiči a učiteli*. Jinočany: H & H.

Vališová, A., & Kasíková, H. (2011). *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada.

Van der Vorst, H., Burk, W. J., Engels, R. C. (2010): *The role of parental alcohol specific communication in early adolescents' alcohol use*. *Drug and Alcohol Dependence* 111, 183–190. doi:10.1016/j.drugalcdep. 2010.03.023

Van Der Vorst, H., Engels, R.C.M.E., Meeus, W., Deković, M., Van Leeuwe, J. (2005): *The role of alcohol-specific socialization in adolescents' drinking behaviour*. *Addiction* 100, 1464–1476.

Williams, R. J., Kittinger, D. S., Eller, L. N., Nigg, C., R. (2010). *The Impact of Parent-Child Discussions and Parent Restrictions on Adolescent Alcohol Consumption*. *Hawai'i Medical Journal*. 69(6): 145-147.

Přílohy

Seznam tabulek a obrázků

Obrázek č. 1: Model sociální interakce. (Vališová, 2011, s. 226).....	9
Tabulka č.1: Prevalence užívání alkoholu v USA ve věkové skupině 15-16 let.....	21
Tabulka č. 2: Přehled prevalence užívání alkoholu u dětí a mladistvých za rok 2011.....	21
Tabulka č.3: Souhrnný přehled jednotlivých studií.....	28